

ARTI
KÜLTÜR SANAT

fanzin

Sayı : 16

Temmuz - Ağustos

2024

Ücretsiz sürdürüm ve iletişim için
artikultursanat@gmail.com

Gerçekçi sanattan yana, aydınlanma yolunda, insanın insanı sömürmediği, ayrımcılığın, ayrıcalıkların, din istismarı ve cinsiyetçi yaklaşımların olmadığı, eşitlikçi, barışçıl bir dünya istiyoruz... Tarafsız değiliz...

2 Temmuz 1993 / SİVAS

UnutMADIMAKlımda

11 TEMMUZ 1995

SREBRENİTSA
KATLIAMI
UNUTMADIK!

ACILARIMIZ DİNMEDİ...

Acılarımız Dinmedi / 1

İnsanın İnsana Zulmü /2

Mükellefiyet (Roman)
Hüray Kılıç/ 5

Katılımcı Yorumları
Şükran Ceyhan / 9
İsmail Balıkçı / 9
Aydın Karaküçük / 10

Savaş Bir Virüstür (Sinema)
Yağmurdan Önce
Aydın Karaküçük / 10

Katılımcı Yorumları
Ayşe Mutlu / 15
Karpaz İzveren / 15
Su Ermanoğlu / 16

Balkanların İçli Türküsü
Bosna-Hersek
Birgül Çay / 16

Dobrinja'da Düğün (Tiyatro)
Gülay Yeşilipek / 21

Kitap Tanıtım
Sevdalinka
İsmail Balıkçı / 22

Bozyörük (Öykü)
Suna Can / 24

Köprüyüz Biz (Şiir)
Altay Suray / 32

Yarın Diye Bir Şey Var (Şiir)
Behçet Aysan / 32

İNSANIN İNSANA ZULMÜ...

Sivas... 2 Temmuz 1993, tarihimizin kara günlerinden, insanın insana yaptığı zulmün son örneklerinden biri... Sivas'ta kaybettiğimiz aydınlarımızı, canlarımızı sevgiyle, saygıyla anıyoruz...

Balkanlar'da İnsanın İnsana Zulmü...

Balkanlar... Hemen yanibaşımız... Tarihsel bağlarımızın olduğu coğrafya... 19. yüzyılının başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan adım adım çekilmesiyle başlayan göçlerle Anadolu'ya gelenler... Aralıklarla yakın zamana kadar süren göçler... Son sığınak olarak Anadolu'yu yurt bilenler... Günümüzde ailelerin birçoğunda bir ya da iki büyüğün kökeni Balkanlardan gelmedir.

Günümüzde de Balkanlar güncelliğini koruyor bizim için. Sosyalist Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ortaya çıkan devletlerin şimdilik Türkiye'den gidenlere vize uygulamaması, bugünlerde Balkan ülkelerini gezi turları açısından cazip kılıyor. Bu turlarda yer alan kentlerden biri de Bosna-Hersek'in başkenti Sarajevo yani Saraybosna. Müslüman Boşnakların ağırlıklı yaşadığı kent. Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde büyük acıların yaşandığı coğrafya...

Çok uluslu Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı *Josip Tito*'nun Mayıs 1980'de ölümüyle başlayan ayrışma sürecinde baskın olan Sırp milliyetçiliği yükselişe geçer. Savaş sürecinde ve sonrasında en fazla öne çıkan kişi ise *Slobodan Miloseviç*'tir.

İnsanın insana zulmünün en acımasızca yaşandığı savaşın tarihsel akışı kısaca şöyle gelişir:

- Sırbistan Komünist Partisi'ni (KP) ele geçiren *Miloseviç*, partide Sırp milliyetçiliğinin etkin olmasını sağlar. *Miloseviç* 1989'da

Sırbistan cumhurbaşkanı olur. Federasyonun öteki bölgelerinde Sırp etkinliğini artıracak, o bölgeleri istikrarsızlaştıracak adımları atar.

- *Miloseviç*, özerk bölgeler Karadağ, Vojvodina ve Kosova'nın özerkliklerini kaldırır. Sırp milisleri Ağustos 1990'da Hırvatistan'da Krajina bölgesine girerler. Sırp Özerk Krajina bölgesi kurulur.

- Mart 1991'de gizlice buluşan Hırvatistan Cumhurbaşkanı *Tudjman* ve *Miloseviç*, Bosna-Hersek'in paylaşımında anlaşılır.

- Savaş başlarken ayrışmayı körükleyen yalan haberler yayılır, (*Sırp denetimindeki Yugoslav televizyonu, Hırvatların Sırpı katledeceklerine ilişkin yalan haber filmi yayınlar*) buna karşın savaş karşıtı gösteriler de yapılır; Hırvatistan'ın Split kentinde 30 bin kişi, Makedonya'nın başkenti Üsküp'te 15 bin kişi Sırp denetimindeki orduya karşı gösteri yaparlar.

- Haziran 1991'de Sırp-Sloven Savaşı başlar. Zagreb'in güneyinde Sırp-Hırvat çatışmaları artar. Hırvatistan'ın dörtte biri Sırp milislerin, Çetniklerin ve ordunun denetimine girer. Sırp, Hırvatistan'ın Adriyatik kıyısındaki Dubrovnik kentini ağır bombardıman altına alırlar.

- 1991 sonbaharında önce Makedonya, sonra Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan ederek federasyondan çıkarlar. Bosna-Hersek ise Mart 1992'de bağımsızlığını ilan eder. Sırp, hem Hırvatistan'da "Krajina Sırp Cumhuriyeti"ni hem de Bosna-Hersek'te "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti"ni ilan ederler. Eskinin barış içinde yaşayan Federatif Yugoslavya'sı, etnik milliyetçiliğin parçalarca ettiği bir coğrafyaya dönüşür.

- 1992'nin Mart ayı sonunda Sırp milislerin Müslüman kentlere saldırıları başlar. Biyeljina kentinde iç savaşın ilk büyük katliam gerçekleşir, 5 bine yakın insan katledilir. Barış için gösteri yapan Saraybosnalıların üstüne ateş açılır. Saraybosna'da iç savaş başlar. Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı *Alija İzetbegovic*, BM, Avrupa Birliği ve AĞİK'ten yardım ister.

- Savaştan hemen önce Nobel ödüllü, *Drina Köprüsü* romanı yazarı *Ivo Andriç*'in Vişegrad'daki heykeli yıkılır. Sırp, Müslümanları, Müslümanlarsa Sırpı suçlar. Haziran 1992'de 30 bin nüfuslu Vişegrad'da genç erkek nüfusun tamamı kurşuna dizilir. Öldürülenler Drina Köprüsü'nden Drina Nehri'ne atılır.

- BM Güvenlik Konseyi, insani yardımları güvence altına alınması amacıyla, Haziran 1992'de bölgeye 7-8 bin Barış Gücü askeri gönderir.

- Haziran 1992'de Sırp'ların denetimindeki ordu Saraybosna'yı kuşatır. Sırp keskin nişancılar sokaktaki, pazardaki Saraybosnalıları tek tek vurarak insan avına başlar. Savaşa karşı olan 100 bin Sırp, 28 Haziran'da Belgrad'da toplanarak savaşın durdurulmasını ister.

- Sırp, 94'ü Bosna-Hersek'te, 11'i Sırbistan-Karadağ'da olan, toplam 105 toplama kampı kurarlar. Kamplarda çoğu Müslüman 120 bin esirden 12 bini öldürülür.

- 1993 yılı savaşın en sert yılıdır. Bombardımanlar sonucu Saraybosna'da, içinde 3 milyon kitap bulunan (5 bine yakını el yazması eser) "Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi"nde başlayan yangında 1 milyon kitap yanar. Nisan 1993'te Sırp milisler Srebrenica'ya saldırır. Kentin 30 bin nüfusunun yanında öteki kentlerden gelen 70 bin Müslüman sığınmacı ağır bombardıman altında kalır. Müslüman Boşnaklarla Hırvatlar arasında da çatışmalar başlar. Bosna Ordusu Travnik'te 100 bine yakın Hırvat'ı göçe zorlar. Mostar'da da çatışırlar. Bosnalı Hırvat milislerin 9 Kasım 1993'te açtığı top ateşi sonucu 500 yıllık tarihi *Mostar Köprüsü* yıkılır.

- Savaşın acımasızlığının bir başka yönü tecavüzler... Şubat 1993'te Zagreb'de Bosna-Hersek'teki kitlesel tecavüzlerin konuşulduğu "Uluslararası Kadın Kongresi" toplanır. Bosna-Hersek Hükümeti, 13 bin Müslüman Boşnak kadının tecavüze uğradığını belgeledi.

- Havaalanına gelen yardımlara ulaşmaya çalışan Saraybosnalılar keskin nişancı Sırp-

larca vurulur. Yardımları alabilmek için Mart 1993'te yeraltında kazılmaya başlanan Savaş Tüneli'nin iki ucu 30 Temmuz'da havaalanının altında birleşir.

- 17 Kasım 1993. Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi Lahey'de çalışmaya başlar. Ateşkes ve Barış görüşmeleri aralıklı kesintilerle Cenevre'de yapılır.

- Bosna-Hersek Hükümeti'ne göre, ölen ve kaybolanların sayısı 200 bini aşmıştır.

- Hırvat Cumhurbaşkanı *Tudjman* ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı *İzzetbegoviç*, Eylül 1993'te ateşkes anlaşması imzalarlar. 1994 Mayıs'ında Boşnak-Hırvat Federasyonu Ordusu kurulur. Haziran'da 6 Boşnak ve 5 Hırvat'tan oluşan ilk Boşnak-Hırvat Federasyon Hükümeti göreve başlar.

- Sırp uçaklarının uluslararası sınırları geçmesi sonucu NATO Sırp mevzilerini bombalar. Bosnalı Sırplar, 300 BM Barış Gücü askerini yakalayıp canlı kalkan yaparlar. Sırplar, Srebrenica'yı 10 Temmuz 1995'te işgal eder. Stadyuma topladıkları Müslümanları katletmeye başlarlar. Uluslararası kaynaklara göre:12-16 Temmuz tarihleri arasında 7 binden fazla kişi öldürülmüştür. 30 Ağustos'ta NATO uçakları Bosna-Sırp mevzilerini vurur.

- Kasım 1995'te ABD Dayton'da *Miloseviç* ve *İzzetbegoviç*'in katılımıyla başlayan barış görüşmeleri sonucunda 14 Aralık'ta savaşa son veren Paris'te *Dayton Anlaşması* imzalanır. Bosna-Hersek Devleti iki bölümden oluşacaktır; % 51.46'lık toprak payıyla Bosna-Hersek Federasyonu ve % 48.52'lik torak payıyla Bosna-Sırp Cumhuriyeti.

- Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nin savaş ve soykırım suçundan yargıladığı *Miloseviç*, 11 Mart 2006'da Lahey'deki hücrelerinde ölür.

1991-1995 yılları arasında, süren iç savaş sonunda ortaya çıkan devletler: Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Kuzey Makedonya, Karadağ, Slovenya ve Kosova.

30 yıl önce Balkanlar'da yaşanan bu büyük zulme karşı duyduğumuz acı ve öfke... *Miloseviç*'in Lahey'de açılan 66 farklı davada "insanlık suçu" işlediği gerekçesiyle yargılanması, bize bir nebze de olsa teselli veriyor.

Bütün bunlar sanki yaşanmamış gibi şimdi bu zulümler başka bir coğrafyada 7 Ekim 2023 ten beri 8 aydır İsrail tarafından Gazze'de Filistin halkına uygulanıyor... Hemde dünyanın gözleri önünde... Çünkü artık uygarlık bunu normalleştiriyor... Günümüz savaşları neredeyse hergün televizyon kanalları, gazeteler ve sosyal medya üzerinden izleniyor... Şimdiye kadar bir çok ülkede savaş karşıtı gösteriler yapılmasına karşın ülkeler gerçekten bu savaşı durdurmak adına sert yaptırımlar uygulamadıkları için, sivil halk maalesef her gün ölmeye devam ediyor..

Bugün bu satırlar yazılırken resmi rakamlara göre Gazze'de ölü sayısı 40 binlere yaklaşmıştır. Ölenlerin çok büyük bir bölümü sivil insanlar olup, önemli bir bölümü çocuktur. Bombalanan yerlerden sürülen Filistin halkı Gazze'de dar bir alana sıkışmış ve yokluk içinde yaşamaya çalışmaktadır. İsrail dünyadan gönderilen yardım malzemelerini engellemektedir. Aslında senaryo açıktır. Filistin halkı yok edilmek istenmektedir. Kendisini Filistin'in sözcüsü sayan provakif biçimde bu katliamı başlatan *Hamas* örgütü ne yapmaktadır? Katar'da yaşayan örgüt yönetimi çirkin pazarlıklar içindedir... Olan halka olmaktadır.

İnsanın insana zulmü karşılıksız kalmamalı...

Kaynakça: *Nesrin Kazankaya'nın kaleme aldığı Dobrinja'da Düşün tiyatro oyununun broşürü.*

MÜKELLEFİYET* Metin Köse

Hüray KILIÇ

*"Her kim ki çalışamaz duruma gele
Eşeğe bindirilip köyüne gönderile"*

Metin Köse'nin yazdığı *Mükellefiyet* romanının giriş bölümü bu sözlerle başlıyor.

Roman boyunca bu sözlerin ne anlama geldiğini acı bir şekilde öğreniyoruz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde kömür gereksinimi karşılamak üzere 1922 yılına kadar yürürlükte kalacak olan *Dilaver Paşa Nizamnamesi* yürürlüğe (24 Nisan 1867) girer. Bu ilk hukuksal maden yönetmeliğidir. Zonguldak civarındaki köylerde yaşayan 13-50 yaş arasındaki her erkeğe "iş mükellefiyeti", yani belli sürelerle madende çalışma zorunluluğu getirilir. Kolluk güçlerinin insanlık dışı baskılarıyla bu kanun uygulanır. Tarım ve hayvancılıktan başka iş bilmeyen köylü hiçbir eğitim verilmeden madende çalışmaya zorlanır. Zor koşullar altında çalışan köylüler ya sakat kalırlar ya da ölürlər. Her ölen madenci eşeğe bindirilip köyüne gönderilir.

Dil ve Anlatım

Roman belge ve incelemeye dayanıyor. İki bölümden oluşuyor, kendi aralarında başlıklarla ayrılıyor. Sonunda da ek olarak *Ereğli Kömür Madeni Hümayunu İdaresinin Nizamnamesi* yer alıyor.

Roman, Zonguldak'ta yörüklerin yaşadığı Sabunlar köyünde geçiyor. Yöresel dil ağır basıyor. Dipnot olarak verilse de ilk başlarda dile alışmakta zorlanıyor okur. Doğa betimlemelerine uzun uzun yer verilmiş, düşürünü izlenimi veriyor. (Yazar bir söyleşisinde C. Aytmatov'un en sevdiği yazarlardan olduğunu söylemiş.) Maniler, türküler yer alıyor. Romanda geri dönüşlere de (bilinç akımına) rastlıyoruz.

Karakterler

Ahmet: Fatma ve Şakir'in beş kız çocuktan sonra doğan biricik oğulları. Köyde yetişen her çocuk gibi doğayla, hayvanlarla barışık, özgürlüğüne düşkün, bir o kadar da gözü pek. Madendeki çavuşlar kendisine her "kıvırcık koyun" dediğinde "Ben yörüğüm" diye isyan eden yiğit biri. Yağmur isimli bir atı var. Yağmur, sanki rüzgârdan yaratılmış gibi. Görkemi, güzelliği ve vefasıyla Ahmet'in en yakın arkadaşı, sırdaşı. Tek dileği yavuklusu Cemile'nin Yağmur'un sırtında eve gelin gelmesi. Ahmet, dere kenarında çamurdan ev yapmayı çok seviyor. "Ne zaman çamurdan ev yapsa yüzü gülerdi. Toprağı elinde yoğurup şekil verirken kendinden geçer başka alemlere dalardı. Kıyamet kopsa duymazdı." Cemile'nin teyze oğluyla gönderdiği "beni

Metin KÖSE

başkasıyla evlendiriyorlar” haberi üzerine madenden kaçır. Yolda eşkıya Kör Bekir’i öldürüp, peşinden kovalayan Çavuş’u yaraladıktan sonra yaralı olduğu halde Cemile’yi kinasından kaçıtır.

Fatma: Ahmet’in annesi. Şakir’le bir köy imecesinde tanışıp evlenmişler. Beş kızını da evlendirmiş. Erkek çocuk olsun diye Erenler Tepesi’nde dualar etmiş, adaklar adamış. Ahmet doğunca onun için oğuldan öte olmuş. Ahmet onun gözü, kulağı, ocağı, fidanı olmuş. Kocasını Şakir öldükten sonra uyurgezer gibi yaşamaya başlar. Sabahlara kadar bostan kazar, kendine iş yaratır.

Şakir: Ahmet’in babası. Köyde hatırı sayılan biri. Hayvancılıkla uğraşır, tarlaları var. Osmanlı’nın aşar ve ağnam vergilerinden şikayetçi. Madende güçlü ve kuvvetli olduğu için ön saflarda yer alıyor. Eşkıya Kör Bekir tarafından öldürülür.

Yorgi: Kurci Ocağı sorumlusu. Kısa boylu, zayıf, çember sakallı ve gözlüklü. Siyah kordon kravat taktığı açık gömleğinin üstüne yeşilli siyah bir elbise giyer. Kendinden emin bakışları vardır. Elindeki fötr şapkeyi ikide bir yelpaze gibi sallayarak köylülerden rahatsız olduğunu belli eder. Madencilerin korkulu rüyalarından biridir.

Dimitri: Ocak başçavuşu. İşçilerden haraç kesen, Ahmet’i çavuşa şikayet edip, kırbaçlatan biri. Küçük bir çocuğun ırzına geçeceği zaman Ahmet onu kazmayla öldürür, kaza süsü verir.

Hristo, Simon, Panayot: Madende görevli ocak çavuşları. Korkak insan tipi yaratmak için görevlendirilmiş kişiler. Madende hayatı korku yönetir. “Korkuyu yaratanlar günlük dozu artırıp yinededikleri pekiştirmelerle, sönmelerini istemedikleri ateşe sürekli odun atar gibiydiler. Korkuyu yaratanların bakışları korkunçtu. Konuşmaları korkunçtu. Davranışları korkunçtu.”

Zekeriya (Zekük): Madende göçük altında

kalan ilk şehit. Şakir Ağa’nın amcasının oğlu. Aynı evde birlikte büyümüşler. İçten, kötülük bilmeyen samimi bir insan. Hiç çocuğu olmamış. Bu yüzden, Zekük ve karısı Ayşe Kadın çocukları çok severler.

Recep: Ahmet’in yaşıtı, arkadaşı. Kömür ocağında galerilerden katırlarla kömürü birlikte dışarıya taşırlar. Bir göçükte tavan Recep’in üzerine çöker ve katırıyla birlikte Recep ölür. Ahmet çok üzülür.

Çavuş: Hiç kimsenin esas adını bilmediği, atın üzerinden inmeyen, eli kırbaçlı, kaçakları yakalayan, işbirlikçi, gizemli bir adamdır. Soğuk bir yüzü vardır. Ağzı sağ yanına doğru eğridir. Sinirlendiğinde gözünden çenesine doğru bir tik başlar. Sağ gözü diğerinden kü-

çüktür. Yanakları etsizdir. Oklava yutmuş gibi dimdik yürür. Yemeğini herkesten ayrı yer. Dedesinin at hırsızı olduğu, "eşkiyadan kurtardım" dediği hayvanları kendisinin çaldığı biliniyor. Çavuş'un esas mutsuzluğu özürlü oğludur. Evlilik çağına gelen oğluna kimse kız vermek istemez. Sağlıklı gençlerden nefret eder. Bu yüzden madenden kaçan gençleri kırbaçlarken ayrı bir haz alır.

Kör Bekir: Çavuşla, muhtarla işbirliği yapan eşkiyabaşı. Madenden köyüne dönenlerin yolunu kesip, paralarını alır, çarıklarını, giysilerini alır. Güvenlik açısından yola çıkarırken jandarma isteyen Değirmenci Selahattin'le Şakir'i öldürür. Çavuş ispiyonlamıştır. Sonunda Ahmet, babasını öldüren Kör Bekir'den intikamını alır, onu Çerkes kamasiyla öldürür.

Hatça Kadın: Köyde olan bitenden haberdar olan ayaklı gazete. Gittiği her yerde olayı bire bin katarak anlatır. Kimse onun diline düşmek istemez. Söylediğini seneler geçse de unutmaz, kadınlar o duymasın diye ne kadar gayret ederlerse etsinler Hatça Kadın mutlaka duyar. Hatça Kadın bugüne kadar gittiği hiçbir kız evinden eli boş çıkmamıştır. Bu yüzden köyün delikanlıları onunla iyi geçinir, hürmette kusur etmezlerdi. Ne de olsa evliliğe giden yol Hatça Teyze'nin dilinden geçirdi. Kızı Rabia'yı Ahmet'e vermek ister.

Bilal: Hatça Kadın'ın kocası. Ufak tefek bir yapısı var, sessiz, silik bir adam. Köyde tek konuşup, dertleştiği kişi Şakir'dir. Bir Çerkez'den satın aldığı kamayla baba katilini öldürüp, köyünden kaçmış. Hatçaların evine önce çoban, sonra da iç güveysi olarak girmiş. Hatça Kadın: "Babam olmasaydı sen açıktan ölürdün, bir de beni karı diye sana verdi" diye iki de bir bunu başına kakar. Bilal: "... babamı kaybettim, sevdiğimi kaybettim, oğlumu da kaybedemem" deyip oğlu Recep'i madene göndermek istemez, köyden kaçarlar.

Cemile: Ahmet'in yavuklusu, sözlüsü. Elli üç yaşında olduğu için mükellefiyet kapsamı dışında kalan Marangoz Siyami Usta'nın kızı.

Cemile evin "tekne kazıntısı" son çocuğu, babasının gözdesi. Bir köy imecesinde Ahmet'le karşılaşır. Birbirlerine gönülleri kayar. Tıpkı Ahmet'in annesi ve babasının evlendikleri gibi.

Çatışmalara romanda sık sık rastlıyoruz. Roman bu çatışmalarla ilerliyor.

İnsan-doğa çatışmasında; kömürün çıkarılmasının zorluğunu görüyoruz. Madencilerin köy ve maden arasındaki zorlu yürüyüşlerini görüyoruz.

Tüccarlarla Osmanlı yönetimin çatışması; Madeni işleten ocak sahibi şirketlere Osmanlı Devleti para ödeyemiyor. Onlar da kömürü kaçak tüccarlara satıyorlar.

Çavuş'un kendi iç çatışması ve ocak çavuşlarıyla, madencilerle çatışması.

Sınıf çatışması; madene gelen paşa çocuğunun yaşamıyla emekçi madencilerin yaşamı arasındaki fark, her şeyden önce giysilerinden belli olur. Rütbeli, ayrıcalıklı insanların madencilere davranışları.

Nedensellikler romanda yerli yerine oturmuş.

Kömür: Köylülerin kâbusu, evden uzak kalmalarının nedeni. Osmanlı'nın borçlarını kapatma amacı, çile.

Kömür karası; çalışanları tek tip insana dönüştürüyor.

Kömür tozu; çalışanlar soluğan hastalığına tutuluyorlar. Ciğerleri birbirine yapışıp, genç yaşta ölüyorlar.

Madenci cenazeleri; hayatın bir parçası olmuş. Eşeğin sırtında gelenleri köylü karşılayıp, cenaze işlemlerini olağan bir şekilde yapıyor.

Aşar ve ağnam vergileri: Osmanlı'nın köylülerden araçlar aracılığıyla topladığı zoraki vergiler.

Kırbaç; kaçaklar için gözdağı. Korkunun aracı.

Korku: Madende yaşamı "korku" yönetiyor. "Düşünce yoktu! Olamazdı da! Korkunun olduğu yerde düşünce barınmazdı."

Kıvırcık; ocak çavuşlarının madencilere taktıkları isim. Onları kıvırcık koyunlara benzetiyorlar. Ahmet'se kırbaç yediği halde "Biz koyun değiliz, yörüngüz" demekte ısrar ediyor.

Sayvanlar: Barakalarda sıcakta yatılama-yınca ve madene ayı saldırısı olduktan sonra madencilerin ağaçların üzerine yaptıkları ot-tan yataklar.

Papağan: Gramer Hasan Paşa'nın odasındaki papağan. Para istemeye gelenlere ezberlediği "para yok, para yok" sözünü söyler.

Yüzbaşı Tahsin'in Raporu: Ölümlü maden kazalarını içeriyor. Gramer Hasan Paşa bunun sebebinin Ocak Sahibi Zafiropulas Kumpanyası'na sorar. Daha çok kazanmak için ocaklara önem vermiyorsunuz diye azarlar. Tüccarlar bunu gururlarına yediremezler, Osmanlı'dan para alamayacaklarını anlayınca kömürü kaçakçılara satma kararı alırlar.

Deriye çekmek: Hasta insanı koyun derisinin içine sarıp sağaltma yöntemi.

Çürüğe çıkma girişimleri: Madenden kurtulmanın yolu ancak bir uzvun kaybıyla olur. Kazım kazmayı bilerek ayağına vurur ve çürüğe ayrılıp, köye gönderilir. Ancak Kazım'ın ayağı iltihap kapar ve ölür. Bunun sonucunda madendekiler daha dikkatli davranmaya başlarlar.

Erenler Tepesi: Köylülerin Tanrı'ya en yakın yer olarak düşündükleri, dualarını, dileklerini yaptıkları yer.

Cemile'nin poğusu: Ahmet'e verdiği hediyeye. Ahmet onu hiç yanından ayırmaz, onunla güç kazanır.

Çerkes Kaması: Bilal'in Ahmet'e yanında bulunsun diye verdiği öldürücü silah. Ahmet'in intikam aracı olur.

Ayna: Ahmet'in isteyerek Osman dökücünden aldığı aynayı daha sonra Cemile'ye hediye eder.

Asar Tepesi: Köyün sembolü. Köylü kar, fırtına, yağmurdan asla korkmaz, Asar Tepesi'ni gördükten sonra sağ salim köyüne ulaşacağına inanır. Ne zaman bir yabancıya yol tarif etseler "Asar Tepesi'ni geçince... Asar Tepesi'ne varmadan önce..." diye söze

başlarlar. Böylesine güvenilir Asar Tepesi. Ahmet de Asar Tepesi'ne ne zaman baksın içi hep umutla dolardı.

Yazar bu kitabı niçin yazmış? Toplumdaki bir yaraya tarihsel olarak belgelerle bakmış. Romanın izleği için şöyle diyebiliriz: Korkunun yönettiği yerde düşünce olmaz. Düşünüp sorgulamaya başlayınca cesaret başlar. Cesaret de yönetenlerin korkulu rüyası olur.

Toplumsal Çözümleme

Metin Köse, Osmanlı'nın son döneminde madencilikte ne kadar geri kaldığını, Batı Karadeniz'de köylülerin devletle ilişkilerini, haklarını koruyamaz halde olmalarını, gerçekçi bir biçimde romana yansıtmıştır.

1867 yılında Osmanlı'nın dış borçları artmış, çöküş başlamıştır. Kömür ihtiyacını karşılamak için *Dilaver Paşa* imzasıyla bir Nizamname çıkarılır. Zonguldak ve civarındaki köylerden 13-50 yaş arası erkeklere madende çalışma mükellefiyeti getirilir ve zorla uygulanır.

Batı Karadeniz'de Osmanlı'nın köyler üzerindeki hakimiyeti tartışılmazdı. Özellikle, jandarma adının duyulması bile köylülerin kaçıp saklanması için yeterliydi. Çünkü jandarma köye hayırlı bir iş için gelmezdi. Ya askere alınacakları haber vermeye, ya vergi toplamaya, ya da birini karakola götürmeye gelirdi. Geldiğindeyse mutlaka bir bahaneyle köyün ortasında meydan dayığı atardı.

Köylüler, Osmanlı'nın tımar sistemine göre bölgeye yerleştiği Yörüklerdi. Normalde toprağı işleyip savaşta asker olduklarından devletle bir işleri olmazdı. Yine de "Ne olur, ne olmaz!" diye devlet kapısından uzak dururlardı. Karşı tepelerde jandarma görününce insanlar kaçıp saklanırdı.

Mükellefiyet 1940'lı yıllarda da tekrarlandı. Yani Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da uygulandı.

Yazarın önceki eserlerine baktığımızda, toplumsal olaylara ilişkin yazmayı tercih ettiğini görüyoruz. *Kervan* isimli romanı, Ada-

pazarı depreminden yola çıkılarak kurgulanmış, *Mükellefiyet* romanı maden yasasıyla iş mükellefiyetini, devamında 1940'larda uygulandığı halini temel alan, *Büyük Yürüyüş* romanı da 1991 yılında yapılan Büyük Madenci Yürüyüşü'nü anlatılmış. *Göl Dağı* romanı ise, Zonguldak'taki grizu patlamalarından yola çıkılarak madencilerin, işçi sınıfının yaşadıkları işlenmiş. *Aç Kapıyı Ben Geldim* romanı da Safranbolu'yu, mübadele yıllarını ve o yıllardan bugünlere kalanları anlatıyor.

* Metin Köse, *Mükellefiyet*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

Katılımcı Yorumları

Şükran CEYHAN

Metin Köse'nin ilk defa okuduğum bir romanı olan *Mükellefiyet*, konusu, akıcı anlatımı ve yöresel diliyle bir çırpıda okunan güzel bir kitap.

Roman aynı zamanda geçtiği dönem nedeniyle Osmanlı'nın sanayide geri kalmışlığını, ekonomik ve toplumsal çöküşünü, 1867'lerde madenler üzerinde hakimiyet kurmak için çıkardığı *Dilaver Paşa Nizamnamesi*yle, taşrada kolluk kuvvetlerinin yoksul köylüleri ve on üç yaşına basan erkek çocuklarını buralarda zorla çalıştırmak için dayatmasının da acı öyküsüdür.

"Her kim ki çalışamaz duruma gele, eşeğe bindirilip köyüne gönderile..." Bu cümleyi ilk duyduğunuzda şaka gibi söylenen bu tekerlemenin son derece acı bir olayı anlattığını roman ilerledikçe görürüz... Çalışamaz duruma gelmek demek ancak ölmek ya da çalışamayacak kadar çok uzuvlarını kaybetmek demektir. Ancak bu şekilde köylerine geri dönebilirler... Mükellefiyetten kaçış veya kurtuluş yoktur.

Çalışma koşullarının çok zor ve ilkel olması, yönetici konumundaki azınlıkların

köylüleri sömürmesi, aşığılması aynı zamanda jandarma tarafından verilen ağır cezalar nedeniyle köylüler için mükellefiyet cenneme dönüşür. Kitapta yazarın, *Balzac'ın "Ağır beden işçiliği, düşüncenin artııcı etkisini yok eder"* sözlerini doğrularcasına bu kadar zor şartlara, ölümlere rağmen korkudan kimse ses çıkaramaz ta ki çocuk olarak mükellefiyete katılan ve on yedi yaşına gelene kadar bir çok tanıdığını ve babasını kaybeden kitabın başkarakteri Ahmet'in isyanına kadar...

Kitabı irdeleme toplantımızda birçoğumuzun hemfikir olduğu bir tek şey dışında son derece güzel bir kitap olduğunu düşünüyorum. Yazarın sanırım kitabın bazı bölümlerinde konuya açıklık getirmek ya da ayrıntı vermek için zaman zaman başvurduğu bilgilendirme romanın güzel atmosferinden insanı biraz uzaklaştırıyor. Bu bölümlerin çıkartılması bir anlam bozukluğu yaratmadığı için, keşke bazı bilgileri kısaca dipnot şeklinde verseymiş, ya da o kadar uzun anlatımlara girmeseymiş dedirtiyor.

İsmail BALIKÇI

Belgesel roman tarzında yazdığı *Mükellefiyet* romanında *Metin Köse*, Zonguldak ve civar bölgelerde *Dilaver Paşa Nizamnamesi* ile on üç ve elli yaşları arasındaki erkeklerin zorla madende çalıştırılmasını konu alır. Roman; Ahmet başkarakteri ekseninde köylülerin kanun zoruyla madende çalıştırılması, zorluklar, çavuş ve eşkıyanın zulmü, madenlerdeki kazılar, göçük, grizu, eşkıya ve jandarma ortaklığıyla maaşlarının gasbedilmesi ve nihayetinde ölümler gibi konuları ele alarak doğrusal bir anlatım tarzıyla anlatır. Olaylara karşı karakter dönüşümü yaşayan Ahmet artık haksızlık karşısında duramayan ve başkaldırıcıyı temsil eden bir kişiliğe dönüşür. Karakter çözümlenmeleri kapsamlı, nesnelere uygun, izleği belirgin bir eser. Roman dili yö-

resel ağız kaynaklı okuyucuyu biraz zorlasa da anlatım akıcı. Madencilerin zorlu yaşam koşulları ve çaresizliklerini işlediği için kesinlikle okunmaya değer bir roman. Romanın devamı sayılabilecek 2. Mükellefiyet Dönemi'nin anlatıldığı "Göldağı" romanını da okuma listeme ekledim.

Aydın KARAKÜÇÜK

Mükellefiyet okuduğum ilk *Metin Köse* romanı oldu. Kendisi hakkında küçük bir araştırma yaptığımda 1960 Zonguldak doğumlu olduğunu ve romanlarının konularını daha çok emek ve emek sömürüsü üzerine seçtiğini öğrendim. Bu nedenle bugüne değin onu okumadığım için kendime kızdım.

Büyük bir hevesle romanı okumaya başladım. Roman merakımı ve beklediğimi karşılayacak denli doyurucu ve etkili geldiyse de alışlagelenin dışında birkaç biçimsel unsurun yordugunu söylemeliyim.

Bunların başında romanda sık sık araya giren nesnel bilgiler var. Bir anlamda yazarımızı anlıyorum. Tarihi bir roman yazıyor ve kurgudaki bazı olayların, eylemlerin nedenselliğini oluşturmak istiyor. Ancak bu bilgiler romanın bağlamından koparılarak verilmeli miydi? Çok emin değilim. Bu tarz bilgileri romanda okuyucuya aktarmanın birçok yolu olduğunu biliyoruz. *Metin Köse* neden bunlardan birini seçmemiş bilmek isterdim.

Bir diğer rahatsız eden unsur karakterlerin kullandığı şive/ağız... Diyalogların birçoğu karakterlerin yöresel konuşmalarıyla verilmiş. Gerçi dipnotlarla kimi sözcüklerin, şivelerin anlamı açıklanmış ama bu hem sayısal anlamda yetersiz kalmış hem de bizim gibi

kent okuyucusunun temposunu düşürücü bir etki yapmış. Roman ilerledikçe bir alışma söz konusu olsa da romanı yerelde bırakan bir unsur olduğunu düşünüyorum.

İçerik olarak romana baktığımızda desantsı bir öyküyle karşı karşıya olduğumuzu söylemeliyim. Özellikle maden ocaklarında ve madencilerin köylerinde yaşadıkları trajedi tüm çıplaklığıyla gözlerimizin önüne serilmiş. Ahmet, Şakir ve Çavuş tipik karakterler. Bu tipleri o günlerden alıp bugünlere getirsek, fabrikalarda, şantiyelerde işe soksak benzer olayları yaşarlar ve benzer tepkileri verirler diye düşünüyorum.

Ülkemizde emeğin bin bir sömürü biçimini hemen her gün görüyoruz. Dahası emeği savunması gereken ve üretimden gelen gücü sermayeye hissettirme görevi olan sendikalarda evlere şenlik. Sarı rengi bile onların yanında niteliğini yitirir halde... "Mükellefiyet" bu anlamda tarihten bugüne sesleniyor aslında. Aradaki fark daha doğrusu farksızlık günümüzün işçi sınıfına sağlam bir mesaj niteliğinde.

Grup olarak *Metin Köse*'nin diğer romanlarını da okuyacağız. Hemen hepimiz çok merak ediyoruz. Eğer mümkün olursa da çağımızın bu emekçi yazarını çevrim içi bir toplantıda grubumuzda ağırlamayı düşünüyoruz. Umarım gerçekleşir.

Metin Köse ve onun gibi emekçiden yana tüm yazarlarımıza selamlar...

SAVAŞ BİR VİRÜSTÜR

(Yağmurdan Önce)

Aydın KARAKÜÇÜK

ARTI Fanzin'in bu sayısındaki tamamız Balkanlar... Özellikle yakın tarihimizde olan savaşları, binlerce insanın ölümüne yol açan kırımlarıyla dikkatimizi sürekli tuttuğumuz bu bölgeyi çeşitli açılardan ele almaya çalışacağız. Doğal olarak Yugoslavya'nın yıkılıp yerine yedi yeni ülkenin (Sırbistan, Hırvatistan, Bosna Hersek, Kuzey Makedonya, Karadağ, Slovenya, Kosova) kurulma sürecindeki savaşlar ve savaşların getirdiği yıkımlar en başat konumuz olacaktır. Biliyoruz ki Hırvat ve Sırp faşistlerin saldırılarıyla karşı karşıya kalan Bosna halkının yaşadıkları ülkemizde daha fazla tepki toplamış, dahası koca coğrafyada yaşanan birçok olaydan bağımsız ele alınmıştır.

Sinema açısından bakılırsa bu bölgedeki savaş üzerine yapılmış ve ses getirmiş, birçok önemli festivalde olumlu tepkiler almış epey film var. Başlıcaları; *No Man's Land* - Danis Tanovic (2001), *Underground* - Emir Kusturica (1995), *Kusursuz Çember* - Ademir Kenovic (1999), *Zvot Je Cudo* - Emir Kusturica (2004), *Lepa Selam Lepo Gore* - Srdjan Dragojevic (1996), *Ubistvo s Predumisljajem* - Gorčin Stojanović (1995), *Gori Vatra* - Pjer Žalica (2004), *Grbavica* - Jasmina Zbanic (2007), *Nafaka* - Jasmin Durakovic (2006), *Scream for Me Sarajevo* - Tarik Hodzic (2017)

Ben de Balkanlarda yaşanan bu kıyamet içinde biraz gözden uzak kalmış ama savaş yaşamış bir bölgenin insanı, Makedon-

yalı yönetmen *Milcho Manchevski*'nin çektiği "*Before the Rain*-Yağmurdan Önce" filmi ni tanıtmak istedim. En az yukarıda sayılan filmler kadar tanınan ve bol ödüllü filmi seçmemde bölgenin bir önemi yok tabii. Başlıkta da belirttiğim gibi "Savaş Bir Virüstür". Nasıl ortaya çıktığı önemli değildir. Acı olan, nesnesinin insan olmasıdır.

Milcho Manchevski Üzerine,

1959 yılında Makedonya'nın Üsküp Kenti'nde doğan yönetmenin, belgesel, deneysel, müzik klipi ve reklam türünde 50'nin üzerinde kısa filmleri var. Amerika'da yaşamakta. Ülkemizde ve dünyada çok iyi bilinen filmi *Before the Rain* (Yağmurdan Önce) (1994) ile uluslararası festivallerde 30 ödül kazandı, 1995 yılında en iyi yabancı film dalında Makedonya adına Oscar'a aday gösterildi ve ilk beşe girdi. Öte yandan Venedik Film Festivali'nin açılışında gösterilen 2001 yapımı *Dust-Toz* ise çok tartışıldı. "Türk düşmanı" etiketi yapıştırıldığı için Türkiye'de gösterilemedi. Yönetmen bu konuda söz konusu olan ordunun sadece Osmanlı Ordusu olmadığını elinde silah olan tüm grupların

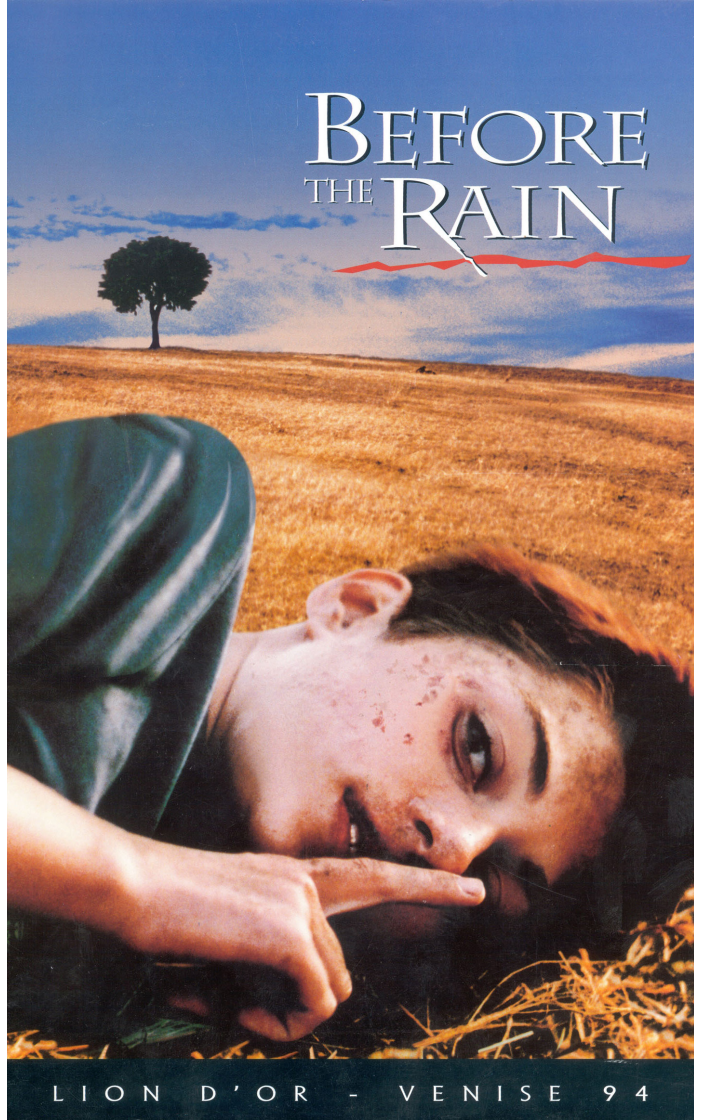

Milcho Manchevski

(Makedonya gerillaları, Arnavut ve Yunan çeteleri, Amerikan kovboyları vahşi olarak gösterildiğini belirtmiştir.)

Sinemaya başlamasının nedenini "Yazmayı seviyordum, hala da yazmayı film çekmekten daha çok seviyorum. Yazarken kendimi daha rahat ve güvenli hissediyorum. Film çekmeye başlamamamın nedeni yazılarımı geliştirmek için verdiğim bir karardı. Aslında yazılarımı daha çok insana ulaştırmanın yolunu arıyordum. Sinemayı bu yüzden seçtim çünkü birçok insan okumuyor. Özellikle Makedonya'da yazıyorsanız çok fazla insana ulaşma şansınız yok çünkü Makedonca küçük bir dil..." diyerek anlatırken sansür üzerine söyledikleri de şunlardır: "Sansürün ve diktatörün düşüncesi kendisini göstermek için her zaman birçok yol bulacaktır. Film yapımında bunu çok belirgin hissedersiniz. Bunun köklerinde diğer insanları kontrol etme ihtiyacı yatar. Sanırım bu durum, kendileri ile ilgili iyi şeyler hissetmeyen insanlara kadar gidiyor. Kendilerine kızdıkları için başkalarını kontrol altına alıyorlar. Ben, filmlerim başka ülkelerde gösterilmeye başlandığında sansürle karşılaştım. Hayatımdaki en önemli şeylerden biri, sansürle savaşmak. Ama bu savaşı çalışmalarımın sürdürmek... Eğer bu hiç film yapmamak, hiçbir şey üretmemekse, sansürle savaşmak için benim seçeceğim yol bu olacaktır. Çok ilginçtir, sansür için önemli olan konular değildir. Çoğu zaman diğer insanları bastırmak için yine diğer insanların etki gücü kullanılır. Eğer kendi düşüncelerini size başka insanlar aracılığıyla dayatıyorlarsa, konu hiç önemli değildir. Tarihsel olarak bu genelde din konusunda olmuştur ama her zaman din konusunda olmak zorunda değildir."

Yönetmen "Before the Rain"i çekerken ülkesine karşı ne kadar duygusal olduğu yönündeki soruya verdiği yanıt ise şöyledir:

"Makedonya için çok güçlü duygular hissediyorum. Bunun birkaç nedeni var. Birincisi, orada yaşayan insanlar konusunda çok güçlü hislerim var. Sevdiğim birçok insan orada yaşıyor. İkincisi ise, fark ettiğim şeyler. Bunlar; görüntüler, yerler, kelimeler, yüzler... Bunlar iyi ya da kötü oldukları için değil, sadece ben fark ettiğim için benim için önemli olan şeyler. Nesnel olarak, kendi ülkenizin daha iyi olduğunu söyleyemezsiniz. Çoğu zaman, gerçekten çok kötü, çirkin yerlerden gelen insanlar kendi ülkeleri için çok kuvvetli duygular besleyebiliyorlar. Ben bu durumun farkındalıkla ilgili olduğunu düşünüyorum... Bazen kendimi dışarıdan gözlemliyorum. Makedonyalı ve Balkan yurttaşlarımı gözlemliyorum.

Ve kendimi düşündüğüm, yaptığım şeylerde Makedon ya da Balkan bir insandan farklı görüyorum. Beden dilimin, konuşma tonumun, etnik algımın çok farklı olduğunu görüyorum. Aslında daha da önemlisi ben genellemelere karşıyım. İnsanlar sizi belirgin bir kategoriye koymaya çalışıyorlar. Eğer birisini Alman, Yunanlı ya da İskandinav olarak genellerseniz, bu insanı ırkçılığınızın bir sembolü haline getirirsiniz. Fransa'da bir eleştirmen bana Before The Rain'in bir doğu Avrupa filmi gibi görünmediğini söyledi. Bunun bir kompliman olup olmadığını anlayamadım. Ama kesinlikle ırkçılık kokuyordu. Bir Doğu Avrupa filmi nedir? Milos Forman Doğu Avrupalı mıdır? Roman Polanski Doğu Avrupalı mıdır? Ya da sadece Krzysztof Kieslowski Doğu Avrupalı mıdır? Dusan Makavejev Doğu Avrupalı mıdır? Örneğin ben kişisel olarak Kieslowski ve Makavejev arasında bir benzerlik görmüyorum. Yani birisi Doğu Avrupa estetiğinden bahsediyorsa, benim filmimin nasıl olması gerektiği konusundaki beklentisi ırkçıdır. Film, bir film olarak izleyip sevmelisiniz, bir Doğu Avrupa filminin nasıl olması gerektiğine dair beklentilerinize göre değil. İki filmimde de, özellikle **Dust**'da, klişelerden kaçındım.

Yeni şeyler, arketipler kullanmaya özen gösterdim. Sonuç olarak, klişeleri reddeden bir film yapmalısınız. Büyük ihtimalle çalışmanıza karşı çok büyük tepkiler gelecektir.

Ve en önemli soru... Etnik, dini ve kültürel farklılıkların aşkın ve dostluğun önünde aşlamayacak denli köklü engeller yarattığını düşünüyor musunuz?

Manchevski'nin yanıtı: "Bu kişiye bağlı. Bazı insanlar diğer insanlardan nefret etmek için etnik ve dini farklılığı bir özür gibi kullanıyorlar. Eğer bu özre sahip değillerse, farklı bir neden bulacaklar. Yani ben bunun etnik farklılıktan kaynaklandığını düşünmüyorum. Bu sadece nefret etme ihtiyacı..."

Film Üzerine,

"Yağmurdan Önce" filminde zaman doğrusal akmamaktadır. Bu açıdan izleyici olarak biraz kafaları karıştırırsa da filmin içinde anlatılan üç öykü bu zaman karmaşasının önüne geçmektedir. Bu üç öykü; Sözcükler, Yüzler ve Fotoğraflar başlığı altında toplanmıştır. Zamanın yanında mekanlar bu üç öyküyü ilk önceleri birbirinden bağımsız algılanmasına yol açmaktadır. Ama filmin sonunda bu üç öykünün arasındaki nedensellik bağı kurul-

makta ve tüm konu ortaya çıkmaktadır.

Bir savaş karşıtı film diyebilir miyiz? Evet. Peki, savaşa neden olan unsurlar ya da ideolojiler ortaya konuyor mu? Kısmen evet. Çünkü savaşı doğrudan görmüyoruz ama savaşın kokusunu duyumsuyoruz. Üstelik taraflardan biri doğrudan Yugoslavya topraklarında yer almayan Arnavut halkıyla Makedon halkı... Bu iki halk arasındaki etnik ve dini ayrılığa dayanan gerilimi peş peşe karşımıza gelen üç aşk öyküsünde görüyoruz.

Kısaca; filmin konusu savaş olsa da, savaşa neden olan birçok çatışma mevcut. Kadın-erkek, Müslüman-Hristiyan, Arnavut-Makedon karşılaşmaları bunlardan en belirgin olanları. Film bu unsurların hiçbirini diğerinden üstün göstermeyerek evrensel bir duruş sergiliyor. Bu unsurlar salt karşılıklı var olmalarıyla ateş körükleniyor. Zaten savaşı ayakta tutan da bu karşıtlıkları bir arada tutmak. Kiril'in sessizliğini bozan Zamaria'nın bedeninde, aynı inanca sahip olmadıkları için kabul edilmeyen Alex'in hediyelerinde, değişmeyen köyde çocukların oyuncağı haline gelen silahlarda farklı olmanın sonuçlarına tanık oluyoruz. Alex'in bakış açısı köyde herkesin bir tarafta yer alma zorunda bırakıyor. Barışın bir ayrıcalık olduğu ve kimsenin o seçeneği düşünmediğini görürüz. Çünkü insanlar taraf olmak zorundadır.

Filmin başından beri beklediğimiz yağmurun bir türlü yere düşmemesi izleyiciyi ayrı bir sıkıntıya düşürür. Bulutlar yüklendikleri tüm karanlıkla senaryoya yoldaşlık eder. Sineklerle geleceğini anladığımız yağmur en sonunda gelir ama bedeli pahalı olur. Belki de filmdeki tek olumlu sahne yağmurun yağmasıdır. Doğa insanın ortaya koyduğu

tüm acıları, kırımları sürükleyip götürmek, ortalığı temizlemek istercesine ortaya çıkar.

Daha önce değindiğim gibi işlenen koldan ziyade akılda kalan, üç bölümün zamanla kurduğu ilişkidir. Başlangıçta sıradan bir akışa sahip olarak görünen zamanın, "Fotoğraflar" bölümünde içinden çıkamadığımız bir döngüsellığe sahip olduğunu görürüz. Üç bölümün hangisinin önce hangisinin sonra yaşandığı tam olarak kestirilemez, ki *Manchevski*'nin yapmaya çalıştığı da bu zamansızlık içinde kalmamızdır. İç içe geçtiğini anladığımız olay akışında "zaman asla ölmez" sözü ancak filmin bitişiyle birlikte anlam kazanır. Alex, kişilerin birbirleriyle olan ilişkisiyle birlikte ele alındığında, öncede ya da sonrada değil şimdinin içinde bulunmaktadır. Bir insanın ölümüne sebep olması onu Üsküp'te, Londra'da ve son olarak köyünde takip eder. Son bölümde kurtardığı kızın ilk bölümde çektiği fotoğrafını ikinci bölümde sevgilisi Anne'ye vermesi zamanın kullanımına dair bir ipucu oluşturur. Başlangıcın bitişle ortaklaştığı final, çemberin yuvarlak olmadığı bir sarmal hikayeyi, sona saklanan "Yüzler" bölümüyle bütünlenir. İlerlemesine alıştığımız zaman, kurduğu çemberde bizi sıkıştırır. Alex de sıkıştığı yerden çıkmaya çalışarak, öldürdüğü çoban nedeniyle savaş çıkartması muhtemel Zamira'yı kurtarır.

Sonuç Olarak,

Manchevski, bize var olan savaşı gösterirken bunun nedenlerini ortaya koymuyor. Bu anlamda sınıfsal bakamıyor diye suçlayabiliriz. Ama kitabı ortadan okumaya başlıyor ve sonuçları gözümüzün önüne seriyor. Sermekle kalmıyor insanların seçemediği nedenlerin sonuçlarında olası düşüşlerin ve dönüşlerin onlara neleri kaybettirebileceğini gösteriyor.

Yağmurdan Önce filmi bir savaş filmi değil savaşın kendisi aslında ve bir virüs gibi ortaya çıkmak için ufak bir bahane yeter.

Kaynakça

- Yeşim Aslan (<http://sekans.org/tr/arsiv/yazarlari-mizdan/177-milcho-manchevski-ile-yagmurdan-once>) Erişim tarihi: Haziran 2024)

- Engin Baysal (<http://www.filmlestirisi.com/eles-tiri/yagmurdan-once>) Erişim Tarihi: Haziran 2024)

Katılımcı Yorumları

Ayşe MUTLU

Bazı geri dönüşler vardır. İçinizdeki acabalarla dolu... Acaba oralar bıraktığım gibi mi? Acaba o hala aynı mı? Acaba değişen bir şey var mı? Acaba?.. Acaba?.. Tıpkı Alex gibi. Gördüğü ve yaşadıklarıyla iyice yorulan, yıpranan Alex, uzun bir aradan sonra vatanına gelir ve yüzyıl geride yaşayan köyüne ve baba ocağına sığınır. Belki de istediği tek şey dünyanın ona yaşattıklarından kaçmaktır. Ama görür ki orada da işler iyi gitmemiş, nefretin tohumu vatanına da gelmiş, yerleşmiştir.

Milcho Manchevski üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin akıllarda kalacak bir film yapmış. Müzikler de şahane. Balkan topraklarındaki Ortodoks-Müslüman çekişmesi

merkezinde aşkı, dostluğu, yaşama çabalarını ve en önemlisi öğretilmiş çaresizliği zmandan bağımsız olarak görüyoruz.

Bakılan pencere küçük ama insanlar kocaman...

Karpat İZVEREN

Balkanları alev alev saran milliyetçilik, tarihin mirası olan etnik kimliği fark ediş ve sonrasında acılarıyla kendini belli eden insan manzaraları... Film "kelimeler" "yüzler" ve "fotoğraflar" adlı üç bölümde anlatılıyor. Her bir bölüm kendi başına alıp gidecek denli güçlü. Birinde bölünmelerin, kavganın ortasında can çekişen bir ruha kimliklerin ötesinde bir dokunuşun gerektiğini, bir diğerinde yaşanan acıların uzağında, ayakları üzerinde duran bir kadının seçimi ve aşkı arayışını, sonuncusunda ise doğduğu topraklardan uzak kalsa da değişen ülkesini daha yakından tanımalarını sağlayacak günleri acı içinde yaşamaya başlayan bir savaş fotoğrafçısının barışçıl çabasını görüyoruz.

Tüm bu bölümler finalde beklenmeyecek biçimde birleşiyor.

Yağmurdan önce "etnik kimliğin" onlar ve bizler ayrımına dönüşümünü, bu farklılığın tahammülsüzlükle harmanlayıp ölümlere neden oluşunu gözlerimizin önüne seriyor. Belki de filmin başarısı her karede, yaşanan her olayda tarihin yıktığı hayatları düşünmeye başlamamızda yatıyor. Nefes alıp vermektense başka suçu olmayan insanları toplu mezarlarında ziyaret edip, bu acıları yaşatanlar için onlardan defalarca özür diliyoruz. Özür dilemesi gereken biz değiliz tabi ki ama bu olaylara sessiz kalan dünyanın her ferdi, bu vicdani sorumluluğu yüreğinin en derinliklerinde...

Su ERMANOĞLU

GEZİ

Filmde gördüklerimiz buz dağının su üstünde kalan kısmı kadar belirgin ve anlaşılır. Bu kadarı bile gözyaşlarımızı döktürürken, peki suyun altında kalan ancak görmeyi bilenlerin görebileceği acılar hakkında ne biliyoruz? Belki de filmde dendiği gibi "zaman asla ölmeyecek" ve hiçbir şey dünde kalmayacak. Yaşanan acılar gün gelecek farklı yerlerde farklı kimliklerle yeniden dirilip hayat döngüsünde ki yerini alacak. Bu kapalı döngüde yaşanacak olaylar yaşanmışlara benzemek için yeni karakterler ve bildik nefretler bulacaktır. 1994 sonrasını hafızalarımızda canlandırdığımızda bu kötü oyunun sonuçlarını defalarca gördük, en kötüsü de bunu görmeye devam ediyor olmamız.

BALKANLARIN İÇLİ TÜRKÜSÜ BOSNA-HERSEK*

Birgül ÇAY

Birinci Dünya Savaşı da bu topraklarda patlak verdi, 20. yüzyılın en kanlı çatışmaları da. Çok etnikli, çok kültürlü Bosna Hersek denince hep bir hüzünlenir insan... Ayağınızın değdiği, gözünüzün gördüğü her yer ayrı bir dramdır.

Bosna deyince belki ve haklı olarak hep savaş gelir aklınıza. Ayağınızın değdiği, gözünüzün gördüğü her yerde, kulağınızın duyduğu her 'sevdalinka'da hep bir hüzün.

Ama bu hüzün yalnız değildir. Bu hüzün yeşil dağlar arasındadır, benzerini başka yerde görmenizin çok zor olduğu bir yeşildir bu. Nehirler boyu uzanır.

Bu nehir bazen zümrüt yeşili anlamına gelen *Neretva*'dır. *Bosna* ve *Hersek* diye ikiye ayrılmıştır. Bu ülkede *Neretva* alır sizi Hersek tarafına, *Mostar*'a kadar götürür. Herkesin hayatında mutlaka en az bir kez, ama biri muhakkak ilkbaharda olmak üzere görmesi gereken bir yoldur bu. Bir yılan gibi kıvrılır yol kanyonların arasında. Türlü çiçekler, türlü ağaçlar, zümrüt yeşili bir nehir. Bir cennet var ise yeryüzünde muhakkak bu yol üzerinde bir yerde bir parçası zuhur ediyordur.

Neretva, *Poçitel*'e ulaştırır ilk. *Poçitel* 'başlangıç' demektir kelime anlamı olarak ve taşı tanıdığıdır bu kentin. Neredeyse 400 yıl "sınır garnizonu" olarak kullanılmıştır. Hemen kapı komşusu o gün Venediklere bağlı *Dubrovnik*.

Dimdik bir yamaç üzerine, adeta bir kartal yuvası gibi, çoğu *Neretva Nehri*'nin dibinden çıkmış sadece duvarı değil çatısı da taştan

yapılmış evleri, doğayla çetin mücadelede insanın uyumunun resmidir. Doyunca fotoğraf çekilecek dar, taş merdivenli sokakları, hamamı, camisi ve en tepesinde kalesi ile zamanda bir yolculuktur bu durak. *Evliya Çelebi* nasıl anlattıysa halen tam da öyledir, bir sayfadır seyahatnameden. Varın gelin kuş civıltılarını dinleyin, köyde yaşayan ailelerin sattığı meyvelerden, hele ki çileklerden, gül şuruplarından alın. Tarih içinde mest olun, *'Ademin Bahçesi'*nde kahve keyfide yaptığınız mı devam edin *Mostar'a* doğru.

Mostar'ı biraz geçince *Neretva'nın* kolu olan *Buna Nehri'ni*, bir dağın yamacına yekpare bir taş üzeri kurulmuş *Sarı Saltuk Türbesi'ni* göreceksiniz. Suyun çıktığı kaynak demektir *Buna*. Ama buradan sadece su değil aynı zamanda bir kültürde fıskırır. Bu kültür Bektaşiliktir. Eline, beline, diline hâkim olmaktır. Bu dergâhta sevgi mayası, bilgi hamurunda yoğrulur. Balkanlar'a Osmanlı'dan önce gelmiştir *Bektaşi Dervişi Sarı Saltuk*. Dergâhı Balkanlar'ın evrimleşmesinde, Müslümanlaşmasında en kritik rolleri üstlenmiştir. Erzincan'dan Makedonya'ya, Tunceli'den Balkanlar'ın en ücra köşesine çok geniş bir coğrafyada bu Horonsan dervişinin bir sandukasını yahut türbesini görürsünüz. Altın-

dan akan kaynaklar, kaynaklarla iç içe, onların serinliğinde balık restoranları, sadece dergâhın köprüsünü geçtikten sonra avlanılabileceğine inanılan "Pastırmıka Balığı." Görmeden dönmeyin diyeceğimiz en önemli yerlerden biridir bu dergâh. Hayatı türlü efsanelerle anlatılır ya, hepsini bir arada *Cem Sultan'ın* yazdırdığı *Saltukname'de* bulabilirsiniz.

Bir başka nehri *Miljacka'dır*. (Milyatska diye okunur). İşte burası Bosnalıların deyişimiyle *Sarajevo'dur*. Siz artık Hersek'te değil Bosna tarafındasınızdır. (Saray Bosna) Başkent işte buradadır. Dağlar ortasında, dümdüz bir ovada *Miljacka* buyuncadır. Başından sonuna 13 km'dir ama sizi çağlardan çağlara, medeniyetlerden medeniyetlere, ideolojilerden ideolojilere gene bu 13 km içinde taşır.

Dünyanın en kozmopolit toprakları

Osmanlı, Avusturya Macaristan, Yugoslavya ve Bosna-Hersek geçmiştir buradan sırasıyla. Mutlak monarşi, anayasal monarşi derken sosyalist federal hükümet yapısı ve demokrasi bu ülkede etkin olmuş dört farklı yönetim biçimidir. *Boşnaklar, Surplar, Hırvatlar* olmak üzere başlıca üç etnik gruptan millet burada yaşamakta, Katolik ve Ortodoks

Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet halen etkisini sürdürmekte. İşte bu kentte tüm bu değişikliklerin hemen hiçbiri birbirinin izini tamamen kapatmamış ve hemen hepsi bir arada görünür olmuştur.

Sözün özünde hepsi de aynı ağacın dalları hepsi de Slav'dır ya, Müslümanlığı seçerlerse *Boşnak*, Ortodoksluğu seçerlerse *Sırp* ve *Katolikliği* seçerlerse Hırvat denir adlarına. Dillerine de Boşnakça, Sırpça Ve Hırvatça. Fakat herkes birbirinin dilini rahatça anlar ve konuşur. Aralarındaki fark kıldan ince fakat kılıçtan keskindir.

Fatih ile gelen Osmanlı 400 yıldan fazla kalır bu coğrafyada. Bizim benzeşmemiz işte bu 4 asrın toplamıdır. Siz şimdi Anadolu'da bir yerde özellikle Bursa'da sanırsınız kendinizi. Yamaçlarına ahşapla yapılmış evlerinden geleneksel Osmanlı mimarisi akar. Bu evlerin hiçbiri birbirinin ışığını kesmez. Komşu hakkı gözetir. Bu evlerin en ünlüsü şüphesiz *İnat Kuça*'dır.

"Kuça" Boşnakça ev demektir zaten. İnat ise ev sahibinin ve dahi Boşnakların inadının aynasıdır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu nehir kenarında adamın evinin olduğu yere bugün müze ve kütüphane olarak yapılan binayı inşa etmek ister. Fakat ev sahibi inatla evini satmaz. Sonunda yapılan anlaşma gereği, Boşnak adamın evini aynı tuğlaları kullanarak milimi milimine aynı şekilde nehrin karşı kıyısına taşırlar. Şimdilerde restoran olarak kullanılan evin adı *İnat Kuça*'dır ve tabelasında, "*Karşı taraftandım, inadımdan size evi vermedim*" yazar.

İşte bu Osmanlı yapısının yerine 1892-1896 yıllarında yapılmıştır kütüphane binası. Doğal Yapıyı bozmak istemeyen Avusturya Macaristan İmparatorluğu, *Başçarşı*'nın hemen yanı başında Endülüs mimarisiyle inşa eder kütüphaneyi. Kütüp-

hane zamanla "ülkenin hafızası" konumuna gelir. Boşnak, Sırp, Hırvat ve Yahudilere ait el yazması eserlerin de bulunduğu 6 milyona kitap ve arşiv kayıtları bu binada saklanır. 25 Ağustos 1992'de Saraybosna'yı kuşatan Çetnikler'in hedef aldığı ilk üç binadan biridir burası. Çünkü Bosna'da insanlardan istenilen sadece toprakları değil aynı zamanda tarihleridir. Topçu ateşlerinin oluşturduğu yangında 2 milyon eser yok olur. 22 yılın ardından yeniden açılır.

Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan köprü

Sonra siz sağınızda kütüphane devam edersiniz nehir boyunca... Sağınızda *Konyalı Restoran* ve *Elazığlı Bülent Usta* size Türkiye'den bir selam gibi durur şaşmayın. Solunuzda *Hünkar Camisi*, *Frenk Mahallesi*, bira fabrikası ve harika kafesi. Ve işte *Latin Köprüsü*... Hani yıllarca ders kitaplarında duyduğumuz birinci Dünya Savaşı'nı başlatan olay "*Avusturya Macaristan İmparatorluğu veliaht Arşidükü Franz Ferdinand ve eşi Sofiya'nın öldürülmesi*" Saraybosnalı Sırp milliyetçisi *Gavrilo Princip* tarafından, 28 Haziran 1914'te işte tam bu köprü üzerinde gerçekleşti.

Siz köprüye bakarken Avrupa'nın ilk elektrikli tramvayları geçer önünüzden. Belki

Konya yazısı okursunuz üzerlerinde. *Başçarşı'dan* geçen tramvay, *Mareşal Tito Caddesi* üzerinden yeniden Tren Garı'na döner. Kimse size sormaz ama siz gene de biletinizi alın.

Türlü sürprizlerle dolu Bosna'da şüphesiz en büyük cazibe merkezi *Başçarşı*. Hemen herkes *Sebil'in* etrafında toplanır. Hem sadece insanların değil, güvercinlerin de en uğrak yeridir bu sebil meydanı. Serin sularından içen insanlar, İnsandan kaçmadan ellerinden yemler yiyen güvercinlerle, düşünle gerçek arası bir güzelliktedir burası.

Sebilden sırtınızı dönerseniz yukarıya, işte orası da şehitliktir. *Alija* da oradadır. Taşlar bir insana en fazla ne anlatabilir. Bosna'da hepsi birbiriyle aynı tarihte olan mezar taşları kadar katliamı apaçık başka ne anlatabilir bize. Nasıl okursunuz rakamları. Doğum ve ölüm tarihi arasında birkaç ay, birkaç yıl olan, mezar yeri kalmadığından bir parkta boylu boyunca yatan bu çocuk mezarları kadar apaçık bir hüznün belki başka hiçbir yazıda, hiçbir rakamda yoktur.

Hemen yanımız *Bakırcılar Çarşısı*, kahvehaneler, *Merkez Camii*. İçerilere girdik mi *Morica Han*. Bir tirelice ve kahveyi *Morica Han* hak eder. Osmanlıdan kalan en canlı şeylerden biridir kahve kültürü. Kulpsuz fincanlarda yanında lokum ve suyla servis edilir. Fincanların içinde muhakkak ki yıldız vardır, siz hilal şeklinde tutarsınız fincanı. Olur size ay yıldız. Hilal ve yıldız kadim motifleridir Bosna'nın. *Mostar Köprüsü'nün* bir hilal şeklinde yapılması bir tesadüf olmasa gerekir. İslam'ın hilali bir zaman yerini tek bir yıldız bırakmıştır. *Tito'nun* kızıl yıldızına. Ardından *Alıya'nın* ay ve yıldız kuşatır Bosna'nın gecesini.

Sabah kahvaltısından akşam yemeğine her an kahve içeceğiniz bir köşe varsa da, Türkiye'den gelen yoğun turist grupları "Türk Çayı" tabelasını astırıştır kafelerin camlarına... Eşsiz lezzetleriyle Boşnak börekleri ve *Cevapçıci*. Kosova'da, Makedonya'da, Hırvatistan'da da benzer isimlerle bulacağınız *Cevapçıci* bir balkan köftesidir. Yanında soğan ve kaymakla servis edilir. İnegöl köfte ile

oldukça benzesede Bosna dönüşü tadı damağınızda kalmış şeylerden biri eminiz ki bu kebab olacaktır. Ayran isterseniz yoğurt gelir Bosna'da. Size ayrıca su veriler kendi ayrıncınızı yapmanız için.

Mimariden sosyal yapıya, tarihten yemek kültürüne kadar bir Anadolu minyatürü gibi Avrupa'nın ortasında durur *Başçarşı*. Burası Bosna'nın kalbi ise *Gazi Hüseyin Bey Camisi* de *Başçarşı'nın* kalbidir. Sadece belirli saatlerde açık olan camide neredeyse beş asırdır ibadet sürmekte. Sancak Beyi *Gazi Hüseyin Bey* medreseler, hanlar ve camiler kattığı Bosna'da bu caminin bahçesinde yatar. *Saat kulesi*, *Rüstem Paşa Bezistanı*, müzeleri...

Yolun bittiği yer sizi bu kez bambaşka bir medeniyete taşır, *Ferhadiye Caddesi'ne*. İşte, adeta Avusturya'nın bir parçasına, bir masaldan bir masala çıkar gibi, göz açıp kapama hızında geldiniz. Ahşap binalar taşa dönüştü. Önlerine heykeller kondu. Kuru et pazarı, iki yanında ışıklı dükkanlar ve caddelere atılmış masalarda yemek yiyen kahve içen insanlar,

ışıklı kafelerle *Ferhadiye*. İşte şu da *İsa'nın Kalbi Katedrali*. Paris'teki *Notre Dame Katedrali*'nden esinlenmiş... Dileriz görmüşsünüzdür yangından önce.

Katedralin önünde ise *Saray Bosna Gülleri*... 21. yy'de, renkli televizyonlarında seyrettiğimiz bu savaşta atılan bombaların düştüğü yerlerde, zeminde oluşan yarıkların içleri kırmızı reçineyle doldurulmuş. *Saray Bosna Gülleri* adını almış. Savaşta ölenlerin anısını yaşıyor. Belki bilmeden üzerinden yanından geçtiğimiz bu güller Bosnalılar için anne, baba, kardeş, eş yani savaşta kaybedilmiş çok kıymetli bir candır.

Tito'nun Sönmeyen Sonsuz Ateşi

Ferhadiye Caddesi, Mareşal Tito Caddesi ile keşişir yolun sonunda. *Tito'nun Sonsuz Ateşi* yanar burada. "6 Nisan 1946'da 2. Dünya Savaşı'nda ölenler için yakılmış bu ateş hiç sönmeyecek" der Bosnalılar. Sosya-

lizmin, sosyal evlerini görürsünüz artık buradan sonra. Kentin her yerinde olduğu gibi buralarda da duvarlarda kurşun izleri, kentin yara izleri gibi, utanç duvarları gibi durur.

Ve Umut Tüneli. Savaşın Boşnakların lehine nasıl çevrildiğini, halkların en imkansız durumlarda dahi özgürlükleri için nasıl yaratıcı çözümler bulduklarını, en mümkünsüzü nasıl umuda ve kurtuluşa çevirdiklerini görmek için en güzel duraktır *Umut Tüneli*.

Dedik ya nehirler boyudur Bosna, *Vrelo Bosne*, Bosna Nehri'nin kaynağı anlamına gelir. *Tito Bahçeleri* de derler buraya. Kesane ve dahi çınar ağaçlarının elleri havada birleşir adeta. Yemyeşil bir tünel oluşturur.

Hiç nehir olur da bir ülkede köprü olmaz mı, niceleri vardır Bosna Hersek'te. Sırp asıllı yazar *Ivo Andriç*'in kaleminden adına Nobel Ödüllü kitap yazılmış *Drina Köprüsü*, 17. yy klasik Osmanlı mimarisinin en güzel eserlerinden *Konij, Evliya Çelebi*'nin "*Gökkuşağı gibi gökyüzüne boy salıp bir kayadan diğer kayaya bir kemer yapmıştır ki, güya cennet benzeri Bağdat'ta bulunan tak-ı Kısra'dır*" dediği *Mostar*.

Bu köprüler çetin hava koşullarında geçilmesi zor, azgın nehirleri değil kültürleri birbirine bağlar. *Frenk Mahallesi* ile *Müslüman Mahallesi*'ni, Hıristiyanlık ile Müslümanlığı, aşağısı ile yukarısını, geçmiş ile geleceği bu köprüler ile aşarsınız.

Bosna-Hersek henüz vizesiz, hayat son derece ucuz. Gidip görmeniz için belki hüznü ama bir o kadar da umutla sizi bekliyor.

*<https://www.birgun.net/haber/balkanlar-in-icli-turkusu-bosna-hersek-301599>

20.05.2020 tarihinde yayınlanmıştır.

TIYATRO

DOBRİNJA'DA DÜĞÜN

(Bir Günün Trilogyası)

Gülay YEŞİLİPEK

Balkan gezisi sırasında sık sık 2005 yılında *Tiyatro Pera*'da izlediğim "*Dobrinja'da Düğün*" oyunu geldi aklıma. Geniş aile içinde farklı etnik kökenden gelen aile bireylerinin savaş ortamında dayanışmaları, tartışmaları, kızgınlıkları, sorgulamaları... Ancak sonunda gençler için bir düğünde bir araya gelişleri...

Nesrin Kazankaya'nın hem yazıp-yönettiği hem de oyuncularından biri olduğu tiyatro oyunu *Dobrinja'da Düğün*, Yugoslavya'da 1991-1995 yılları arasında süren iç savaşın yarattığı dramları gözler önüne seriyordu.

Dobrinja, Saraybosna'nın bir mahallesi, havaalanının hemen yanında. Bahçeli, güzel evlerin bulunduğu Dobrinja; savaşta ilk bombalanan yerlerden biri. Kuşatılan ken-

te yardımların ulaşabilmesi için kazılan 800 metre uzunluğundaki *Umut Tüneli* de buradaki bir evin bahçesindedir.

Bir yıllık bir hazırlık sürecinden sonra oyunu yazan, daha sonra Saraybosna'ya giden *Nesrin Kazankaya*, kentte umudun bittiği yerde yeniden yaratıldığını görmüş, gördükleri yazdığı oyunun bir sağlaması olmuştur onun için. Basın bülteninde şöyle söz edilirden:

"*Oyunda olaylar 1993'te, Yugoslavya İç Savaşı'nın ikinci yılında geçer. Dobrinja, Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'nın bir mahallesidir. Saraybosna Sırp kuşatması altındadır. Müslüman Boşnaklar yaşam mücadelesi vermektedir. Oyunda, yıkıntılar arasında yan yana iki evde yaşayan iki ailenin umutsuzlukları, kırgınlıkları, çatışmaları ve savaşa rağmen umutları, dirençleri anlatılmaktadır. Bir günlük ateşte, evin yıkılmaktan kurtulmuş küçük bahçesinde, gece bir düğün yapılacaktır. Hazırlıklarla geçen sabah, öğleden sonra ve düğünle sonlanan akşam; savaşın içinde bir günün trilogyasını oluşturur.*

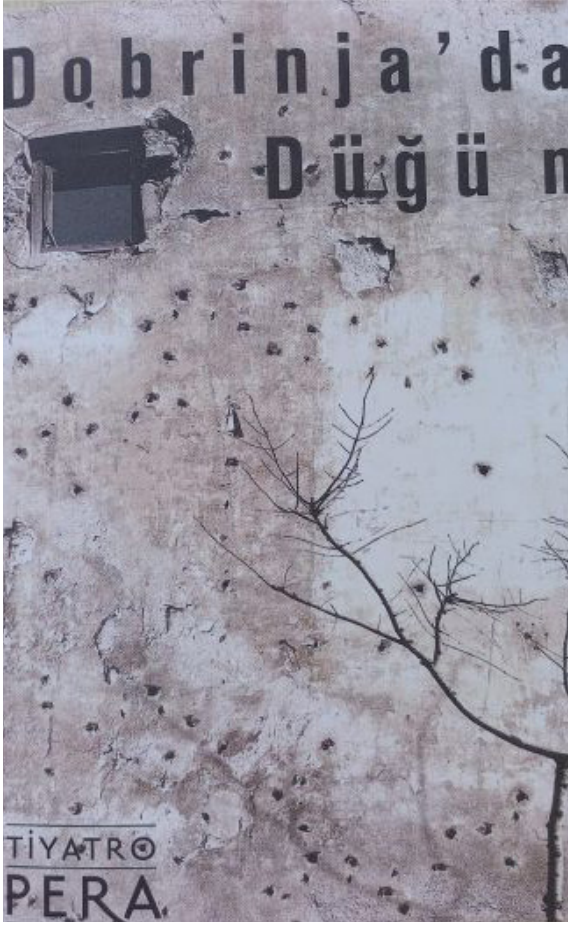
(...) *Avrupa'nın ortasında ve tüm dünyanın gözleri önünde gerçekleşen, milliyetçilik adına "etnik temizliğe" dönüşen Yugoslavya İç Savaşı, tarihin en büyük kıyımlarından biri haline gelmiştir. Özellikle çok uluslu, çok dinli*

ve çok kültürlü bir kent olan Saraybosna'da, savaşın en ağır yıkımı yaşanmıştır. Sırp milliyetçiliğinin, soykırımı uzanan vahşeti, en başta Boşnaklar olmak üzere, tüm Yugoslav halklarını etkilemiş; kin ve intikamı tetiklemiştir."

Oyunda, savaşta yaşanan acılar, ölümler, ki-

rık hayatlar, kayıp aşklar ve savaşla yitirilen insani değerler sorgulanır. Yaşamsal yoksunluğun içinde mücadele eden bu insanların, savaşa rağmen müzikle, dansla buluşturdıkları umutları, tutkuları, direnişleri, insan olarak varoluşlarının tek dayanağıdır artık. Canlı müzik ve dans, savaşa kuşatılmış bahçede kutlanan düğünün, Balkan ruhunun, umutların, öfkelerin ve özlemlerin bir yansımasıdır.

Nesrin Kazankaya... yönettiği her oyun için çok değerli broşürler hazırlıyor... Oyunun geçtiği coğrafyanın o dönemdeki tarihsel süreci ve toplumsal yapıyı ayrıntılı olarak öğreneceğimiz bilgilerle ve fotoğraflarla dolu broşürler. Bu kez de *Dobrija'da Düğün* oyununun geçtiği yer Saraybosna'da yaşanan acılara ve savaş sürecine tarihsel gelişimi içinde yer verilmiş broşürde.

Teşekkürler *Nesrin Kazankaya*.

SEVDALİNKA*

İsmail BALIKÇI

Sevdalinka, *Ayşe Kulın*'in, 1990'lı yılların başında Boşnakların Sırp tarafından bütün dünyanın gözleri önünde insanlık dışı bir etnik temizliğe maruz kalmaları ve bu çerçevede Bosna tarihi olaylarını anlatan aynı zamanda siyasi kişiliklerin de olaylara yaklaşımını gösteren belgesel nitelikli kurgusal bir romanıdır. Romanda 1986 - 1993 yılları arasında Saraybosna'da gazeteci olarak çalışan evli ve iki çocuk sahibi Nimeta ile Hırvat asıllı Gazeteci Stefan arasında yaşanan, ancak bireysel, toplumsal ve savaş gibi nedenlerle bitmek zorunda kalan yasak bir aşk konu edilir. *Ayşe Kulın*, Yugoslavya'nın parçalanma sürecini, savaş öncesini, 1990-1993 arasında gelişen olayları tarihi gerçekliğe uygun olarak verir.

Romanın kurgusal bütünlüğünü oluşturan yapı, kendi içinde alt bölümlere ayrılan altı ana bölümden oluşur: *Sevdalinka*, *Çözümler*, *Ne Giysek Alev*, *Etnik Temizlik*, *Boşnaklar*, *Trebeviç*. Bu bölümler çeşitli tarih aralıklarını gösteren alt başlıklara ayrılarak verilir. Roman; 1986 yılının Eylül ayında başlar, 1993 yılının Mart ayında biter.

Romanda anlatım ise iki katmandan oluşur: Romanın başkışisi Nimeta, Bosna televizyonunda çalışan bir gazetecidir. Kurmaca metnin birinci katmanı, onun hikâyesini anlatır. Birinci katmanda Nimeta için seçilen gazetecilik mesleği işlevseldir. İkinci anlatı katmanında anlatılan savaşın bütün ayrıntılarıyla aktarılmasında da Nimeta'nın gazeteciliği işe yarar. Gazeteci olduğu için savaş sürecinde

sıradan bir vatandaştan daha fazla olayların içinde yer alır ve okuru bilgilendirecek bilgi, gözlem ve görüşleri aktarır. Geneli kapsayan ikinci anlatı katmanı ise Boşnak halkının 1992 Savaşı'na nasıl sürüklendiği, bu konuda Hırvatların - Sırların uyguladıkları plânlar ve nihayet patlak veren savaş anlatılırken, tarihi süreç *Ban Kulin* Dönemi'ne kadar genişler. Yazar, belgeler ışığında Boşnak halkının tarihi serüvenini verirken, eserin bir belgeler yığını olmamasına özen göstermiş, kurmaca dünyayı dinamik tutmaya gayret etmiştir. *Aliya İzzetbegović, Slobodan Milošević, Ivan*

Stambolić, Franjo Tuđman, Dušan Mitević, Milan Kučan, Ratko Mladić, Radovan Karadžić gibi dönemin siyasi kişiliklerin olaylara yaklaşımını, dönemin askeri güçleri olan JNA ve Arkan Kaplanlarının yaptığı kıyımları, bu kıyımlara engel olmaya çalışan Boşnak direniş güçlerini romana çok iyi yedirmiştir *Ayşe Kulin*.

Sevdalinka'da dini tercihlerinden kaynaklı zulme uğrayan Boşnak halkının etnik ve dini temellerini tarihsel kronoloji göz önünde bulundurarak anlatmıştır yazar. Bosna-Hersek toprakları fethedildiğinde Osmanlı Devleti üç büyük etnik-dinsel toplulukla karşılaştı: Hıristiyan Slav Bogomiller, Ortodoks Slavlar (Sırlar) ve Katolik Slavlar (Hırvatlar). Osmanlı idaresinden önce Bosna kilisesi/Katolik kilisesi/Ortodoks kilisesi şeklinde üç unsura bölünen Bosna, Osmanlı döneminde Müslümanlar, Katolikler, Ortodokslar şeklinde süregider. Uluslaşma ile birlikte Boşnaklar, Sırlar, Hırvatlar hâline gelir. *Ayşe Kulin* bu tarihsel kronoloji akışı içerisinde "sevdalinka" kültürünün oluşumunu okuyucuya vermeye çalışmıştır.

Boşnak kültüründen ve sevdalinkaların kültürdeki karşılığından yola çıkarak açık bir biçimde söylenebilir ki, kitabın ana karakterleri olan Nimeta ve Stefan'ın arasındaki ilişki sevdalinka tanımına pek uymamaktadır. Hiç itiraz etmeden, hiç sorgulamadan Stefan ne isterse yapan Nimeta'nın söndüremediği içindeki yangın sevdalinkalarda anlatılan Boşnak kültürünün tertemiz aşklarını temsil eden âşıkların gönül yangınına pek benzememektedir. Bu kelimedede şehvet ve arzudan doğan bir aşk değil, gönül bağı ile birleşen ve çarpan kalplerin aşkları saklıdır. Tasvir edilenin, bir metafor olarak kullanılma çabası içinde olu-

nan 'sevdalinka' ile uzak yakın herhangi bir bağının söz konusu olmadığı görülmektedir. Boşnakların tarihinin bir parçası olarak kabul edilen sevdalinkanın anlam dünyası, 13. yy. Ban Kulin'in oğlu Stefan ile Stefan'ın âşık olduğu Rujiça'nın aşklarında da kendini daha çok gösterir. Yazar, bu iki sevgilinin aşkları ile 20. yüzyıl sonundaki Hırvat Stefan'la Boşnak Nimeta'nın aşkları arasında benzerlikler oluşturmaya gayret etmiştir ancak bu benzerlik yazar tarafından iyi kurgulanamamıştır.

Toparlayacak olursak yazar romanda, bir aşk hikâyesi üzerinden Bosna tarihini anlatmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın sonunda büyük bir katliama uğrayan Boşnakların başına gelen felaketi bütün çıplaklığıyla tasvir ediyor. Dünyanın gözü önünde Sırların Boşnaklara uyguladığı etnik- dini kıyıma sessiz kalıp gözünü yuman emperyalizmin bu tutumu 1995 yılına gelindiğinde Srebrenitsa Katliamı olarak İkinci Paylaşım Savaşı'ndan bu yana dünyanın Avrupa'da gördüğü en büyük toplu insan kıyımı olarak tarihe kara leke olarak geçecektir.

(Sevdalinka, "Aşk, sevgi; aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık; istek, heves, arzu anlamına gelen Arapça "sevda" kelimesinden türemiştir. Türkçede "âşık" anlamına gelen, sevdalı kelimesi; Boşnakçada aynı anlamda; sevdalija/ sevdahlija/sevdelija şeklinde ifade edilmektedir. Anonim bir tür olan sevdalinka, "Boşnakça aşk şarkıları" anlamına gelmektedir. Bizim için türkü ne ise Boşnaklar için de sevdalinka odur.)

Kaynaklar

İbrahim Gültekin, Sevdalinka Sevdalinka mıdır?. *Avrasya Etüdüleri*, 2016, 50.2: 419-452.

Gülsem Hazer, Bir Varoluş Mücadelesinin Romanı, Sevdalinka 2009.

*Ayşe Kulin, *Sevdalinka*, Everest Yayınları, İstanbul, 2010.

Anneannem'e... **BOZYÖRÜK**

Suna CAN

Bir tepeyle dağın arasında çukurda kalmış on, bilemedin on beş evden oluşan köydür Delikir. Evlerin çoğu toprak damlı, önü bahçelidir. Köylünün toprağı çok az ya da hiç yoktur. Köylü topraktan elde edilen ürünlerden çok, at, eşek, katır sırtında dağdan kestikleri odunların satışından kazandıkları parayla geçinirlerdi. Parasız kalanlar bir elinde balta, bir elinde ip; atını, eşeğini, katırını önüne katıp dağın yolunu tutarlardı.

Yaşamını böyle sürdürüp, ailesini geçindirenlerden yalnızca biridir Cemal. Biri dağın başında, diğeri dere kenarında beşer dönüm toprak kalmıştı babasından Cemal'e. Dağın başındaki çoraktı. Tarlanın yakın yerlerinde su yoktu. Cemal, tarlayı ekip biçmek için her yıl ortak bulurdu. Toprağı, tohumu kendinden, sabanı, öküzü ortaktan. Çapalama işini de birlikte yaparlardı. Tarlayı sürdürme parasını verecek durumda değildi. Ancak ortakla baş edebiliyordu.

Dağın başındaki toprağa patates dikiyorlardı. Patates toprağın gücünü, verimini aldığından, ertesi yıl toprak nadasa bırakılırdı. Aşağıda, dere kenarında kalan bir dönümlük araziye de buğday ekilirdi. Cemal'le ortağına bu iki tarladan hasat sonunda on birer çuval patates'le beşer ölçek buğday kalırdı. Patateslerin kilosu yirmi beş kuruştan satılırdı. Ekilen buğday satılmaz, öğütülüp ekmek için hazır olurdu. Bir evin geçimine elbet bunlar yetmezdi.

Ahırdaki inekleri Sarıkız, kızıl tüylü, sağrısı dolgun, kalın bilekli beygir Bakır, kümeslerinde birkaç tavukla, bir de çil horozu vardı.

Tarla işi bittiğinde Cemal, oğlu Hasan'ı yanına alır, evin yükünü sırtında taşıyan Bakır'la dağa oduna giderdi. Hasan, babası odun keserken, kozalak toplardı. Kestiği odunları, oğlunun topladığı kozalakları kızıl beygir Bakır'ın sırtına yüklediği gibi soluğu ilçede alır, odunu on yedi liradan, Hasan bir çuval kozalağı beş liradan satardı. Babasıyla Hasan'ın parası ayrı gibi görünse de Hasan, ilçeye her inişte bir liralık leblebi şeker alır, gerisini babasına verirdi.

Böyle geçinir giderlerdi...

Cemal ile ailesinin yaşadıkları ev de öbür köy evlerinden hiç farkı yoktu. Önü bahçeli, toprak damlı, iki göz odalı evin yanında derme çatma küçük bir ahır, ahırın yanında paslı yağ tenekelerinin parçalanıp birbirine çakılmasından yapılmış kümes bulunuyordu. Bu evde dört kişi yaşıyorlardı. Cemal, karısı Zehra, oğlu Hasan, kızı Ayşe. Cemal'le karısı birbirine çok benziyor, onları hiç tanımayanlar kardeş olduklarını sanırlardı. İki de kara kuruydu, ince uzun, elmacık kemikleri çıkıktı. Yalnız, karısının gözleri, kocasının kine göre daha iriydi.

Zayıfça, diken diken, siyah saçlı, ince yüzü, dokuz yaşında oğlu Hasan; dört aylık olmasına karşın iki aylık gibi görünen buruşuk elli, ayaklı, portakaldan biraz büyükçe başlıydı kızı Ayşe.

Cemal'le Zehra'nın Hasan'dan önceki iki çocuğundan biri altı aylık, öbürü dokuz aylıkken ölmüştü. Altı aylık olan kızdı. Bir hafta anasını hiç emmemiş, üç gün ateşler içinde yatmış, üçüncü günün sonunda ilçeye doktora götürmüşlerdi. Kumral dalgali saçlı, göbekli, kısa boylu doktor çok kızmış, ağzına geleni söylemiş... Cemal, ellerini önüne kavuşturup, başını önüne eğmiş, sessizce dinlemişti. Güdük parmaklarıyla doktor beş kalem ilaç yazıp, reçeteyi Cemal'in eline tutuşturmuştu.

Eve geldiklerinde Zehra, çocuğun ilacını içirip, çocuğu beşiğe belemişti. İlacı içen çocuk uykuya dalmış, dalış o dalış... Sabah cansız bedenini bulmuşlardı beşikte.

Dokuz aylık olan da oğlandı. Kara kaşlı, kara gözlü, yusuvarlak yüzlüydü. Gece ateşler içinde yanıp, kavrulmuştu. Sabaha doğru kara gözlerini tavana dikmişti.

Elde avuçta Hasan vardı. Bir de dört aylık Ayşe. İlk iki çocuklarını yaşatamamışlardı. Peş peşe olmuştu. Deneyimsizlik... yokluk... bilgisizlik... becerememişlerdi. Şimdi bütün bunları aştılar mı bilinmez.

...

Gece, Ayşe bebeğin çığlıkları ile yırtılıyordu. Çocuk ağlamaktan kendinden geçmişti. Anasının yeterince sütü yoktu. Huysuzluğu artıp durmayınca, kadıncağzı memesini çocuğun ağzına vermekten başka çare bulamadı. Dört aylık bebeğe ne verilebilirdi ki memeden başka.

Yalancı memeyi ağzına almamış, anasının memesinden başkasını istememişti. Anası yalancı memeye o kadar da alıştırmaya çalıştıysa da bebek bir o kadar da memeyi ağzına sokmamakta diretmişti. Neler yapmamıştı. Bala, pekmeze batırıp yalancı memeyi vermiş; memenin ucuna lokum dolamış; çocuk bal, pekmez, lokum tadı gidince yalancı memeyi "firt" diye fırlatmıştı. Zorla ağzında tutmayı denediğinde ise öğürmüştü. Anası en sonunda pes etmişti. Süt olsun olmasın, her ağladığında dayamıştı kara kuru memeyi...

Ayşe iki aylık olduğunda huysuzlanmış, gece gündüz durmaz olmuştu. Vardı bir rahatsızlığı, ama neydi? Anası memesini ağzına verince duran çocuk, onu da almaz olmuş, alsa bile bir iki emdikten sonra çığlığı basıyordu. Düşündü, taşındı anası. Köydeki yaşlılara sordu. Kendi anasına sordu. Hepsi bir şeyler dedi ama boşuna. Neydi çocuğun derdi? Kapı komşusu, apak elli, ayaklı, çok bilmiş Hasibe:

"Kız, sütün yetmiyordur. Çocuk açlıktan durmuyordur" dedi de ondan sonra Sarıkız'ın sütünden verilince çocuk, eski durumuna kavuştu.

Şimdi neyi vardı bu çocuğun? İki gündür gece dememiş, gündüz dememiş sürekli mızdırıyor, durmuştu. Anası avutamaz olmuştu.

Hava gündüzden çok sıcaktı. Yağmur sızıntısı vardı havada. Yağmur ha yağdı, ha yağacaktı fakat bir türlü yağamadı. Gece hava daha da sıcak, basık ve boğucuydu. Zehra, durmak bilmeyen çocuğu yanına almıştı. Tahtakurularının yer yer kemirdiği eski karyolada üç kişiydiler. Cemal, yatağın kenarına kıvrılmış, dünyadan bihaber uyumaktaydı. Uykusu ağırdı. Gündüzden çok yorulmuştu. İçeride cirit atan sivrisineklerin onu ısırığının bile farkında değildi. Top patlasa duymazdı.

Havanın bunaltıcı yağmur sıcaklığıyla çocuğun sıcaklığı, kendi sıcaklığı, yazmasının kenarından taşan simsiyah, terli saçlar yastığı ıslatmıştı. Zehra bir kolunda bebeği, öbür eliyle alnında boncuk boncuk olmuş terini siliyordu. Kulağı ahırdan gelen seslerdeydi.

Çocuğu emzirmekle uğraşırken, Sarıkız ahırda takır tukur sesler çıkarmış, arada kısa kısa mөlemiş, ahır arkadaşı kızıl beygir Bakır da kişnemişti. Bunun üzerine kocası Cemal'i dürtüp:

"Cemal!.. Cemal!.." diyerek kaldırmaya çalıştı.

Kocasını ince örtüden dışarı çıkan sivrisinek yeniği ayağını, örtünün içine sokup "Hııı?.." deyip yine uykuya dalmıştı. Bunun üzerine karısı dirseğiyle öyle bir dürtmüştü ki, dirseğindeki kemik adamın sırtına batmış, Cemal bir hışımla dönüp:

"Ne var be Zehra?.. Yatakta da mı rahat yok artık?.." diye bağırdı.

Zehra, kocasının tepkisinden çekinceli:

"Sarıkız?.." diyebilirdi yalnızca.

Kendine gelen Cemal, ahırdaki gürültüye kulak kabartıp:

" N'olmuş Sarıkız'a?" diyerek yataktan fırlamış, bir çırpıda pantolonunu giyip Sarıkız'ın yanına gitti.

...

Sarıkız kara bir inekten doğmuştu. Anasına inat sapsarıydı. Uzun uzun sarı kirpikleri,

bal rengi iri gözleri vardı. Buzağının tatlı sarısı tüylerini gören oğulları Hasan:

"Sarıkız olsun bunun adı" demişti.

...

Temmuz'un ortalığı kavuran sarı sıcaklığıydı o gün. Hasan öğle zamanı kestaneye ağacından, budaklı direğe asılı duran çapayı almak için ahıra girmişti. Ahırda Sarıkız'ın bacaklarına dolanmış boz yılanın, ineğin memesini iştahla emerken görünce avazı çıktığı kadar bağırmıştı: "Baba!!! Baba!!! Ana!!! Anaa!!!" bağırırmaktan boyun damarları parmak kalınlığında olmuştu.

Babası, anası geldiğinde esmer, ince yüzü kızarıp bozarmıştı şaşkınlıktan. Siyah, diken diken saçları daha bir havaya dikilmişti. Hiç korkmazdı yilandan. Alışıkta yılan görmeye. Köy yerinde yılan çok olurdu. Karası, sarısı, bozu... Hatta bir keresinde yavru yılan öldürmüştü. İlk kez tanık oluyordu bir yılanın ineği emmesine. Anası, babası söylemişti de inanmamıştı. Kendisini kandırdıklarını düşünmüştü. Masal gibi gelmişti Hasan'a.

Yılan sütü, yoğurdu pek sever. Bir dadandı mıydı koyuna, keçiye ya da ineğe rahat vermez, hayvanın sütü bitinceye kadar emerdi. Eğer koyun, keçi ya da inek yılanın sütü emmesine izin vermez, yılan güçlük çıkartırsa hayvanın memesini ısırır, o memeyi kör ederdi.

Zehra'yla Cemal evlendikleri yıl, karşı köyden pamuk gibi kıvr kıvr tüylü, küçük kuyruklu, iki kuzulu koyun almıştı. Akkız koymuşlardı adını. Akkız iki kuzusu dururken, kara yılanın kendisini emmesine izin vermemişti. Yılan Akkız'ın süt dolu, pembe memesine ağzını dayamış, Akkız da arka bacağına dolanan yılanı öbür arka ayağıyla vurmaya çalışınca, yılan "Sen misin bana vuran!" diyerek dişlerinin altındaki zehiri Akkız'ın memesine boşaltmıştı.

Ev halkı farkına varmamıştı olanların, Akkız can havliyle meleyinceye kadar. İlk başta ne olduğunu anlamamış, Akkız'ın memesinin şişip morarması, yerde kalın ip gibi izlerden yılanın Akkız'ı soktuğunu anlamışlar-

dı. Ne ettilerse olmadı. İş işten geçmişti bir kere. Hayvancağız iki üç gün ölü gibi yatmıştı. Üçüncü günün sonunda, mosmor avuç içi kadar et parçası Akkız'a bakmaya gelen Cemal'in ayağına takılmıştı. Cemal uzun, kıllı parmaklarıyla et parçasını almaya çalışırken, elektrik çarpmışçasına elini çekmiş; küçük kara gözlerini koyunun memesine çevirmişti. Yılanın ısırıldığı meme yoktu.

...

Bir yandan kocasının ahırda ne yaptığını merak ederken, bir yandan bütün bunları düşünürken, gece boyunca ağlamaktan ağzı kapanmak bilmeyen çocuğunu susturmaya çalışıyordu Zehra. Süt gelmiyordu işte. Çocuk anasının akşamdan hazırladığı pirinç unlu mamayı da yemiyordu. İneğin sütünü de veremiyordu çocuğa.

Odaya girdiğinde Cemal'in paçaları, kolları saman içindeydi. Üzerindeki samanları temizlerken, karısının merakla soran bakışlarına karşılık:

"Bozyörük ahıra girmiş" dedi.

Zehra'nın bu yanıtla yetinmediğini, zeytin karası iri gözlerinden anlayıp konuşmasını, pantolonunu çıkarırken sürdürdü:

"Yerde izi vardı. İzini saman çuvallarına kadar takip ettim."

Karısı ağlamaktan kendinden geçen çocuğu, zor güç uyutup, tahta beşiğe yatırdı. Kocasının yanına yatıp:

"Yılanı yakalayabildin mi?" diye sordu.

Uykusu kaçan Cemal, yılanı bulup öldürmemenin sıkıntısıyla:

"Yakalayamadım. Saman çuvallarının arasında kayboldu. Bir iki çuvalı kaldırdım nafille" dedi.

O sırada çocuk ağlayarak uyandı. Canı iyice sıkılan Cemal, yüzünü asarak:

"Bu çocuğa n'oldu iki gündür? Gelince de her şey üst üste gelir" diye yakındı.

Zehra çocuğu kucağına almak için uzandığında, çocuğun yüzünün ateşler içinde yandığını görerek, telaşla:

"Cemal, çocuğu ateş basmış. N'apsak acaba?" dedi.

...

İlk çocuklarındaki durumun aynısını Ayşe'de görünce Zehra'nın yüzünde kara bulutlar gezindi. Yüzündeki kara bulutlar yağmayan yağmuru getirdi. Gökyüzü öyle bir gürlendi ki ardından sağanak yağmur... Gökyüzü rahatlamak ister gibi içini boşaltıyordu sanki. Gök gürültüsünü duyunca ikisi birden irkilmiş, Cemal kendine gelerek:

"Çocuğun elini, yüzünü ıslak bezle sil bakalım. Yağmur yağsa da hava çok sıcak gene de. Bunalmıştır çocukçağımız" dedi.

Hemen bir bez parçasını kemikli elleriyle kavrayarak, yatağın başucundaki testideki suyla ıslattı. Çabuk çabuk çocuğun al al olmuş yüzünü, boynunu silmeye başladı. Islak bez yüzüne, boynuna değdikçe çocuk sesini daha da yükseltti. Susturmak için kucağında salladıysa da susturamadı. En sonunda anası yine kara kuru memesini bebeğin ağzına verdi. Önce ne olduğunu anlayamayan Ayşe bebek, memeyi ağızıyla ittirdiyse de sonra sarıldı memeye. Islak bezin etkisiyle yüzü, gözü açılmıştı. Uzun süre anasının memesini bırakmayan bebek, en sonunda biraz olsun rahatlayıp kendinden geçti. Uyudu kaldı anasının yorgun kollarında.

Ertesi sabah, otların, yaprakların üzerinde gece yağın yağmurun son damlaları kalmıştı. Güneş ısırın, sıcak yüzünü göstermeye başlamıştı. Hasan elinde akasya dalıyla tavukların arasında dolaşırken, uzaktan gelen "tısss...tısss..." sesine kulak kabarttı aniden. Hazırlıklıydı bu sese. Tetikte bekliyordu. Bozyörük her an gelebilirdi. Bir metreyi aşkın, bilek kalınlığında, üzerinde çil çil siyah benekli, üçgen başlı boz bir yilandı. Bu yılan "boz yılan, bozyörük" de deniliyordu.

Sarıkız'a dadanmış, Ayşe'nin sütüne ortak olmuştu bozyörük. Ortaklık da kalmamıştı aslında. Sarıkız'ı yılan emdiğinden, "n'olur n'olmaz" diye korkup Sarıkız'ın sütünü bebeğe vermemişlerdi. Ayşe yalnız, annesini emiyordu. Bu da çocuğun açlığını kesmiyordu. Zehra su, pirinç unu ve şekerden yapılmış bulamaç verse de Ayşe'ye, Sarıkız'ın sütünün

yerini tutmuyordu. Yılanı bir haftadır yakalayamamışlardı. Ahırın önünde nöbet tutar olmuşlardı Cemal, Zehra, Hasan.

Hasan, elindeki sopayı yere atmasıyla:

"Baba!..koş!.." diye bağırması bir oldu. Bahçenin köşesine dikilen marulların dibini çapalamakla uğraşan Cemal, elindeki çapayı sıkıca kavrayarak ahıra koştu. Hasan bir koşuda, akşamdan kalan bulaşıkları yıkayan anasını, babasına yardım etmesi için çağırdı. Kadın önceden hazırlanmış, bir metre boyunda kalınca sopayı köpüklü elleriyle alarak hızla kocasının ardından ahıra girdi. Bu gürültü patırtıdan ürken yılan ahıra girmiş, ahırın bir köşesinde saman çuvallarının arasında çoktan yitip gitmişti. Cemal, yılanın kuyruğunu görmüştü yalnız. Bir hışımla saman çuvallarını kaldırmış, dışarıya atmıştı. Yoktu. Samanın, çöpün içinde izini kaybettirmişti. Bozdu, her şeye uyuyordu rengi; samana, yere, tezeğe... Bulunması güçtü. Yılanı yakalayamamanın öfkesiyle Cemal, saman çuvallarını sinirli sinirli yerine koydu. Karısı, oğlu yardım etmek isteyince Cemal, elinin tersiyle kapıyı göstererek:

"Siz gidin. Ben hallederim" dedi.

Zehra yarım kalan bulaşıkları yıkamaya, Hasan da tavukların yanına gitti.

...

Aradan beş gün geçmesine karşın ne yılan yakalanabilmişti, ne de çocuk iyileşmişti. Ayşe gece gündüz sık sık ateşlenir olmuştu. Ne anasını emiyor, ne de anasının yaptığı mamayı yiyordu.

Beşinci günün gecesinde çocuk fırından çıkmış gibiydi. Gözünün akına kadar, bütün bedeni kızarmıştı. Anası ellerini, yüzünü, bedenini ılık suyla yıkasa da çocuğun ateşi bir süre düşüyor, sonra yine çıkıyordu. Çocuğun ağlamaya gücü bile kalmamıştı. Yalnızca hırıltı geliyordu beşikteki küçük bedeninden.

Zehra ne yapacağını bilmez durumda, anaç tavuklar gibi çocuğun başında çırpınıyor... Yüzünü siliyor, zeytinyağıyla bedenini ovuyor, karnına kekikli sıcak hamur koyuyordu. Süt olsun olmasın memesini veriyor

çocuğa. Emmiyordu çocuk. Pirinç unundan hazırladığı mamayı da ağzına almıyordu.

Cemal'in kara yüzü iyice kararmış... Bir karısına, bir çocuğa bakıyor...Elinden bir şey gelmiyordu. Kızının durumunu görmemek için yılanı yakalamak bahanesiyle, ahıra girip çıkıyordu çaresizlikle. Çaresizliğini, kafasındaki uğursuz düşünceleri, karısına belli etmemeye çalışsa da başaramıyordu. Zehra'nın durumu onunkinden farksız değildi hani. İki de birbirinden bir şeyler gizlemeye çalışıyorlardı. Bu nasıl gizlemeyse?

Çocuğu kucağına aldığı sırada Zehra, yüzünü kederle kocasına çevirdiğinde Cemal, arkası dönük, yatağın ucunda oturmaktaydı.

Soran, çare, umut bekleyen sesiyle: "Cemal?.." dedi usulca.

Zehra, soruyu daha sormadan Cemal anlamıştı karısının sorusunu.

"Yarın ilçeye iner Ayşe'yi doktora götürür, oradan da odun sattığımız yerden alacağımızı alır geliriz" dedi.

Zehra'nın esmer yüzüne bir an ışık geldi. Bu kadardı aralarında geçen konuşma. Gerisine gerek yoktu, sabahı beklemekten başka.

Gün ışıır ışımaz Hasan uyandırılmış, çocuğa gerekli uyarılarda bulunulmuştu. Hele ahırın kapısından hiç ayrılmamasını, bozyörüngü gördüğünde kapı komşusu Hasibe Teyze'sini çağırmasını söylemişlerdi. Hasan zayıf, süzölmüş yüzüyle, içinden "İstesem mi? istemesem mi acaba?" kararsızlığında çekinerek:

"Ana!.." dedi.

Anası kapının önünde kucağındaki çocuğu sıkıca sarmaya çalışırken:

"Ne var oğlum?" dedi. Hasan daha bir çekingenlikle:

"Şeyy... diyecektim ki..."

"Oğlum ne diyeceksen de hadi! Bak geç kalıyoruz" dedi babası aceleyle. Hasan durakladı. "Hık mık" derken Cemal:

"Haaa...anladım." dedi. Hasan'ın elinden tutup, eğildi:

"Kardeşini doktora götürelim. Biliyorsun çok hasta. Paramız yeterse sana leblebi şekerini alırım. Anlaştık mı?"

Hasan kara başını sallayarak:

"Tamam" dedi gülümseyerek. Cemal çocuğun başını okşadı, gidiyordu ki Hasan:

"Bu sefer pembeli sarılı olsun olur mu baba?" dedi çok şey istermiş duygusuyla.

Babası yarı kızgın, emir veren ses tonuyla:

"Yeter ki sen eve, Sarıkız'a iyi göz kulak ol!.." deyip kendisi önde, karısı arkada yaya yedi kilometrelik ilçenin yolunu tuttular. Aksi gibi Bakır'ı da bir gün önce dayısı tarladan saman çuvallarını kaldırmak için götürmüştü.

Uzun ve yorucu yolculuktan sonra ilçedeki sağlık ocağının kapısına gelebilmişlerdi sonunda. Doktor da yeni girmişti içeri. Zaman geçirmeden sıralarını aldılar. İlk sıra onlarındı. Bir süre sonra kısa boylu, şişman hemşire:

"Sıradaki..." diyerek Zehra'yla Cemal'i çağırılmıştı. Zehra kucağında bebekle çekinerek, doktorun odasına doğru ilerledi, ardından da kocası... Doktor beyaz tenli, etine dolgun, orta boyluydu. "Kim hasta?" der gibi bakınca, Zehra kucağındaki bebeği göstererek:

"Çocuk çok hasta Doktor Bey. Bir haftadır ateşler içinde. Yemez içmez oldu" dedi çaresiz.

Tespah tanesi, kahverengi gözleriyle işaret ederek:

"Şuraya yatır, üzerindeki çıkar" diyerek stetoskopu masanın üzerinden alıp boyuna geçirdi.

Cemal geride elleriyle, başıyla bir şey anlatmak istediye de vazgeçti. Zehra utana sıkıla bebeğin üzerinden yıkana yıkana yıpranmış giysilerini çıkarıyor, bir yandan da doktordan saklamaya çalışıyordu farkında olmadan.

Doktor çocuğun ağzına, burnuna, kulağına bakıp, ciğerlerini stetoskopla dinledi. Sonra çocuğa geriden bakarak, bu durumlara alışmış olmanın duyarsızlığıyla reçeteyi yazdı. Hemşireye dönerek:

"Hemen ağrı kesici, ateş düşürücü bir iğne yapın" dedi.

Hemşire, yandaki hemşireyi çağırarak, doktorun ona dediklerinin aynısını ona yineledi.

Cemal iki büklüm olmuş, doktora:

"Nesi var? İyileşecek mi Doktor Bey?" diye sorunca doktor Cemal'in yüzüne birkaç saniye kararsızlıkla bakarak, başını önüne eğdi:

" İyileşecek...iyileşecek...ilaçları kullanın. Bitince gelin" diyerek elindeki reçeteyi Cemal'e uzatıp, geçiştirdi. Doktor aslında bebeğin iyileşip iyileşmeyeceği konusunda tereddütteydi. Geç kalınmıştı. İyileşmesi zordu. Çünkü Ayşe bebek sıtmaya yakalanmıştı. Bir bebek küçücük bedeniyle bu ağır hastalığı nasıl kaldırabilirdi ki. Tabii söyleyememişti bunu doktor, o zavallı karıkocaya.

Zehra, hemşirenin arkasından giderken Cemal, ellerini önüne kavuşturmuş, ne düşünmesi gerektiğini anlayamadan odadan çıktı. İnanmak gerekliydi. Başka ne kalmıştı geriye.Yan odaya giren karısını bekledi.

Ayşe bebek, iğneyi yiyince dur durak bilmedi. Amma iğnenin acısından, amma hastalığından. Ağlamaktan yorgun düştü. Ağlamanın şiddeti azalıyor, aradan beş dakika sonra aynı şiddette ağlamayı sürdürüyordu. Sağlık ocağından çıktılar. Zehra, bebeği kucağına almış düşünceli düşünceli yürüyorlardı. Cemal içinin acısıyla:

"Karnı acıktı herhal. Kaşık Fatma'ya gidelim. Sen çocuğun karnını doyurursun. Ben de odundan alacağım parayı alır, eczaneye gider gelirim. Bakarsın Fatma Teyze bir şeyler söyler. Belki çocuğun derdini o anlar" dedi.

Karısı, her şeyden medet umar durumdaydı.

"He ya..." dedi umutla. "Doktorun iyi etmediğini, kocakarılar iyi etmiyor mu? Sen var git. Çabuk gel emi. Hasan yalnız" diye konuşmasını sürdürdü.

Çoğu insan küçücük, bembeyaz, buruşuk yüzünden tatlı gülümsemesi eksik olmayan yaşlı kadın Kaşık Fatma'nın nefesinin kuvvetli olduğuna inanırdı. Babası eskiden şimşir ağacından kaşık yapıp sattığı için de ilçede "Kaşık" lakabıyla anılırdı.

Cemal de, Zehra da adımlarını sıklaştırdılar. Sağlık ocağından on dakika uzaklıktaki Kaşık Fatma'nın evine vardılar. Mavi boyalı,

demir kapının zili dururken Cemal kapıya yumruğuyla birkaç kez vurdu. Köydeki evlerin çoğunda kapı zili olmadığından Cemal'in, zili çalma alışkanlığı yoktu. İçeriden bir kadın sesi işitildi:

"Geldim...geldim..."

Eteğini çekiştire çekiştire gelen, her zamanki gülümsemesiyle yaşlı kadın:

"Siz miydiniz? Buyrun... Hoş geldiniz... Hangi rüzgar attı sizi buralara..." cümlelerini soluksuz, bir çırpıda sıralamıştı.

Cemal, kadının elini aceleyle öptü. Kadına reçeteyi göstererek:

"Zehra beni burada beklesin. Ben birazdan gelir kahveni içerim Fatma Teyze" dedi.

Hâlâ bir eli eteğinde:

"Nereye gidersin ay oğlum? Soluklan, gene gidersin gideceğin yere" dedi.

Arkası dönük Cemal:

"Hadi görüşürüz. Çabuk olmalıyım" diyerek elini salladı, uzaklaştı gitti. Kadının ikinci bir sorusunu sormasına fırsat vermeden.

Zehra, Kaşık Fatma'yı ikna etmek için baskıyla kucağındaki çocuğunu işaret ederek:

"Çocuk çok hasta. İlaçları bir an önce alması gerek" dedi.

Kapıdaki çekişmeden sonra Kaşık Fatma, Zehra'nın kucağındaki bebeği aldı. Zehra'yı içeriye buyur ederek, kapıyı yavaşça kapattı.

Cemal, bir koşu kahveye gitti. Odun sattığı adamı buldu. Yüzü kızarak, durumunu anlattı. Alacağını isteme gibi bir alışkanlığı yoktu. Zora düşmedikçe parasını istemezdi borçlulardan. "Ne zaman verirlerse" derdi. Çoğu zaman da alacağını unuttur, borçlular parayı verince hatırlardı. Parayı alır almaz, eczaneye kuş gibi uçtu. İlaçların fiyatıyla, elindeki parayı karşılaştırdı. Sıkılarak:

"Gerisini haftaya versem olmaz mı? Çocuk çok hasta. İlaçların bu kadar tutacağını düşünemedim" dedi.

Eczacı kalfası, Cemal'i tanırdı. Cemal uzaktan akrabası olurdu. Masada oturan patronuna baktı. Patron, kocaman başını hafifçe eğdi. Kalfa ışıldayan yüzünü Cemal'e çevirerek:

"Olur " dedi.

Zaman öğleyi bulmuştu. Cemal, Kaşık Fatma'nın evine yollandı. Eve vardığında Kaşık Fatma bebeği okuyup üflemiş, nazar vardır diye nazar duası okumuş, üzerine de kurşun dökmüştü bile. Çocuk ağrı kesici iğnenin etkisiyle uyuyordu. Cemal, çocuğun yüzüne örtülen yazmayı açıp, bakmıştı. Küçük kara yüzünü ekşitmiş, gözlerini sınımsız kapamıştı bebek. Kaşık Fatma, elinde üç kahve fincanı bulunan tepsiyle odaya girdi. Çocuğun yüzünü örtmeye çalışan Cemal'e tepsiyi uzattı. Cemal kara kıllı eliyle kahve fincanını aldı. İlk yudumunu içtiğinde:

"Zehra çabuk iç kahveni. Gidelim. Biz eve varıncaya kadar akşam olacak" der demez Ayşe ağlamaya başladı.

Karısı çocuğun ağlamasıyla elindeki kahveyi bir yudumda içiverdi. Sonra da çocuğu kucağına alarak emzirmeye çalıştı. Çocuk, memeyi ağzına bile almadı. Fatma Teyze kahve fincanlarını toplarken Zehra'ya:

"İlaçlarını içirin. Belki fayda eder" dedi.

Kocasının getirdiği ilaçları sırasıyla içirmeye çalıştı. Çocuk şurupları içmemekte direndi. Zehra nasırlı parmaklarıyla çocuğun burnunu sıktı. Çocuk nefessiz kalıp, ağzını açınca ilacı boşaltıverdi minik ağzına. Pazen etekten bozma kırmızılı mavili kundağa çocuğu bir güzel sarıp sarmaladı. Çocuk ağlamayı kesmeyince Zehra, sırtına bağladı. Kaşık Fatma gitmeye hazırlanan Zehra'ya yardıma koyuldu. Cemal ilaçları torbaya koydu:

"Bize müsaade. Çok sağ ol Fatma Teyze" karısına dönerek: "Hazırsan gidelim." dedi.

Fatma Teyze, Zehra'nın sırtındaki çocuğun yüzünü iyice örttü.

"Müsaade sizin. Madem çocuk hasta. Durmuyor zavallı. Güle güle gidin..." dedi.

...

Hasan; anası, babası gidince her zaman olduğu gibi tavukların arasında elinde ince akasya dalıyla geziniyordu. Tavuklara canı sıkıldıkça yem atıyor, bir yandan ahırdan ses geliyor mu diye ahır dinliyor. Arada ahıra girip çıkıyordu "Her şey yerli yerinde mi?" diye.

Ahıra girdiği bir sırada Hasan, bozyörü-ğün tıslaya tıslaya, ağır ağır kapının yanındaki direktten aşağıya doğru süzüldüğünü gördü. Direğin üzerindeki yılanın siyah benekleri olmasa varlığı hiç anlaşılmazdı. Süzülürken yılan üçgen, boz başını direğin budağına dayamış, sarı kedi gözleriyle, çatal dilini çıkararak, çevreyi kolaçan ediyordu. Sarıkız, başına geleceklere önceden sezerek huzursuzlanmıştı. Bağlı bulunduğu yerden ipini koparmak istercesine çekiştiriyordu.

Hasan sessizce ahırdan çıktı. Elindeki ince akasya dalını bırakıp, anasının hazırda beklettiği kalın sopayı almaya hazırlanırken, kapısının önünü süpüren komşu kadın Hasibe'yi çağırması gerektiğini hatırladı.

"Koş Hasibe Teyze!.. Koşşş!.. Bozyörük geldi!.." diyerek ahıra daldı. Bozyörük direktten yere doğru süzülürken toprağa başını kor komaz Hasan, olanca gücüyle yılanın başına sopayı indirmişti. Yılan neye uğradığını bilememiş, kuyruğuyla sımsıkı tutunduğu direği bırakıp sersemledi. İkinci, üçüncü darbeyi vururken, direkte asılı duran çapayı eline geçiren komşu kadın Hasibe sersemleyen yılanın başını çapanın keskin ağzıyla gövdesinden ayırdı. Gövdeden ayrılan baş Hasan'ın ayağının ucuna sıçradı. Çocuk yılanın kesik başını görünce birden irkildi. Baştan ayrılan gövdenin kesilen yerinden birkaç damla kan aktı. Kuyruk bir o yana, bir bu yana bir iki çırpınıştan sonra hareketsiz kaldı.

...

Toprak yol, git git bitmiyordu. Yürüdükçe uzuyordu sanki. Yolun bir kenarı dağ, öbür kenarı uçurumdu. Uçurumun bittiği yerde dere akıyordu. Çocuk durmadan ağlıyordu. Cemal'in, Zehra'nın ağzını bıçak açmıyordu. Çocuğun ağlaması arttıkça arttı. Ağladı...ağladı...ağladı... Ve birden sustu. Zehra çocuğun sırtında uyuyup kaldığını düşündü. Kocasını başını önüne eğmiş, adımlarını sayıyordu ki aniden ayağına çivi batmışçasına irkildi. Karısına döndü. Yüzü korkuyla, acıyla karışık karısının zeytin karası gözlerine baktı. Bu bakışla Zehra'nın damarlarındaki kan çekildi ani-

den. Zehra hızla sırtındaki kundağı kucağına alıp, açması, hiçbir zaman dilimine sığmazdı. Zehra dört aylık bebeğini kundağından çözmesiyle birlikte, bebeğin kara, portakaldan büyükçe başının yana düşmesi bir oldu.

Zehra, kollarındaki cansız bebeğinin, çözümlü kundağıyla yere diz çöktü. Boğazına bir yumruk oturdu. Ağlayamadı. Yolun kenarındaki koca çam ağaçları, kestane ağaçları Cemal'in üstüne devrilmişti. Koca bir dağ vardı omuzlarında. Kıpırdayamıyordu. Elindeki ilaç torbasını sıktı...sıktı... Uçurumun kenarına gitti... Bütün gücüyle hınçla savurdu. Karısının boğazındaki yumruk çekildi, yüreğine oturdu. Gözleri gözyaşını tutamaz oldu. Cemal karısının yanına diz çöktü. Kara kıllı elini omzuna attı. Öbür eliyle dizini tuttu. Başladı hıçkırığa hıçkırığa, sarsıla sarsıla ağlamaya. Karısı iki büklüm oldu. Yere kapandı kundaktaki çocukla. Söylediği ağıtların biri bin paraydı. Gözyaşları derenin suyuyla yarışıyordu.

...

Güneş dağın arkasında son demlerini yaşıyordu. Cemal'le karısı bitkin, acılı, çaresiz... Kollarında bebekleri, cansız bedenleriyle duruyordu. Taşlı toprak yolda yürümüyorlar, ayaklarını sürüyorlardı.

Uzaktan toprak damlı evlerinin önünde Hasan'ın bir eli yılanın kuyruğunu, öbür eli ince akasya dalına saplanmış bozyörüğün başını tutuyordu. Hasan, zaman yitirmeden anasını, babasını sevindirmeli, güzel haberi vermeliydi. Saatlerdir yol gözlemişti. Yılanı yakalamanın gururu, heyecanı içindeydi. Babası ne derdi? Küçük başını okşar ilçeye gittiklerinde sarılı, pembeli leblebi şekerin yanında ince, uzun kabak çekirdeği bile alırdı.

Hasan anasının babasının yaklaştığını gördükçe bozyörüğün kuyruğunu havada sallıyor, yılan başı saplı ince akasya dalını yukarı aşağı indirip kaldırıyor coşkuyla. Ayakları sevinçten toprağı dövüyordu...

Köprüyüz Biz

Altay SURAY

Kosavalı Şair

Dilimizin vatanında yabancıyız
Balkanlıyız, Rumeliliyiz biz,
Türkçemizle yaşamak için direniriz elgin
ellerde
Misafirlikte kalan çocuklarız
Ne başımız var ne gövdemiz
Kasırgadan dalga oluruz
Buza döneriz kara kışlarda
Yine varız sıcaklarda buğuda
Rumeli'de canlı kitabeyiz
Biz köprüyüz doğuyu batıya bağlayan.

Yarın Diye Bir Şey Var

Behçet AYSAN

bilirim yarın diye bir şey var
çeliğin su katılmamış yanı
irmakların geçilecek, fırtınaların dinecek
bir yanı var
ömrümüzün
belki bir gün gülecek.
selam verip
selam alacak
barışa kardeşliğe
hep tok yatan
çocuklar görecek
el ele
aşklar, omuz omuza dostluklar
ne dikenli teller olacak
ne tanklar tüfekler
ne tüberküloz kalacak
ne lösemi
ne işsizlik
ne banka
ne borsa
süt gibi duru ve ak
ekmek gibi sıcak
bizim de
bizim de
günlerimiz olacak.
güle degecek
kuşların kanadı
ve kuşlar sırtlarında
gül taşıyacak
kardeşlerim koşar adım
moraran beyazla
zincirlerimizle
yaralarımızla
irmakların geçilecek, fırtınaların dinecek
bir yanı var
ömrümüzün
belki bir gün gülecek.